

UNIVERSITATEA BABEȘ - BOLYAI CLUJ-NAPOCA
Facultatea de Geografie
Școala Doctorală Geografie

TEZĂ DE DOCTORAT

**INFLUENȚA FACTORULUI DEMOGRAFIC ÎN RELAȚIILE
GEOPOLITICE. STUDIU DE CAZ: ROMÂNIA**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. CLAUDIA RODICA POPESCU

DOCTORAND:
Todor Cătălina

CLUJ- NAPOCA
2017

”Această teză de doctorat a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul “**SOCERT. Societatea cunoașterii, dinamism prin cercetare**”, număr de contract POSDRU/159/1.5/S/132406, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. **Investește în Oameni!**”

Această teză de doctorat a beneficiat de suport financiar din partea **Guvernului României**, prin bursa acordată de **către Ministerul Educației și Cercetării Științifice**, în calitate de doctorand, **formă de învățământ zi – buget**, în perioada 2011-2013, iar începând cu ianuarie 2014 finanțarea a fost acordată de către Uniunea Europeană, prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane, în cadrul proiectului **“SOCERT. Societatea cunoașterii, dinamism prin cercetare”**.

PARTEA I

CAPITOL I. CADRUL CONCEPTUAL AL CERCETĂRII.....	1
INTRODUCERE	1
1.1. Demografie și geopolitică – relevanța pentru lumea contemporană	2
1.1.1 Tema Lucrării	2
1.1.2 Motivația alegerii temei	2
1.2. Scopul și obiectivele cercetării	5
1.2.1 Scopul cercetării	5
1.2.2 Obiective specifice	5
1.3. Metode de cercetare științifică	6
1.4 Conceptele majore ale cercetării	7
1.4.1. Geopolitica	9
1.4.1.1 Apariția și evoluția geopoliticii. Elementele contextuale creatoare ale controversii de statut a geopoliticii	9
1.4.1.2. Evoluția paradigmatică. Definirea geopoliticii în actualitate	18
1.4.1.3 Geopolitica în rândul științelor și disciplinelor. Geografie politică, geostrategie și geopolitică	24
1.4.1.4. Raportare la geopolitică	30
1.4.2 Tranziția demografică. Conceptualizare	32
1.4.2.1 Prima tranziție demografică	33
1.4.2.2. A doua tranziție demografică	36
1.4.2.3 Tranziția demografică și structura pe vârste a populației	38
1.4.2.4. A treia tranziție demografică	40
1.4.2.5. Sistematizarea tranzițiilor demografice	41

CAPITOLUL II. DEMOGRAFIA ÎN ANALIZELE GEOPOLITICE INTERNAȚIONALE
.....47

INTRODUCERE	47
2.1. Perioada clasică	47
2.1.1. Școala Germană	48
2.1.1.1 Definirea geopoliticii. Obiectul de studiu (statul) și binomul populație-teritoriu	48
2.1.1.2 Expansiunea statală, colonizarea unui spațiu. Teoria „Spațiului vital”	52
2.1.1.3 Pan-ideile. Politica mondială	56
2.1.2. Școala Franceză	57
2.1.2.1 Geopolitica posibilului și factorul uman	58
2.1.2.2 Geopolitica și metodele sale	59
2.1.2.3 Scenariile geopolitice și ecuația puterii	59
2.1.3. Școala Anglo-americană	61
2.1.3.1 Teoriile dominării lumii și factorul de putere populație	61
2.1.3.2 Statul și ecuația puterii acestuia	65
2.1.3.3 Echilibrul de putere și potențiale amenințări geopolitice	66
2.2. Perioada contemporană	71
2.2.1 Definirea geopoliticii în actualitatea științifică	71
2.2.2 Școala vest-europeană	73
2.2.2.1 Reprezentările și rolul demografiei	73
2.2.2.2 Demografia, variabilă a puterii în ecuația geopolitică	74
2.2.2.3 Implicații geopolitice ale transformărilor demografice internaționale specifice fenomenului tranziției	78
2.2.3 Școala Rusă	86
2.2.3.1 Evoluția demografică, factor de risc pentru Rusia	86
2.2.3.2 Propunerea de măsuri pentru contracararea sau ameliorarea riscurilor majore demografice	88
2.2.4. Școala Americană	92
2.2.4.1 Populația, factor de putere al ecuației geopolitice	93

2.2.4.2 Ciocnirea civilizațiilor și factorul demografic al puterii	95
2.2.4.3 Evoluțiile demografice și impactul geopolitic potențial. Scenariile geopolitice	98
2.2.4.4 Identificarea unui cadru politic de acțiune specific dezvoltărilor majore demografice	101

CAPITOL III TRANZIȚIA DEMOGRAFICĂ ÎN DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ. IMPLICAȚII GEOPOLITICE POTENȚIALE107

INTRODUCERE	107
3.1. Dimensiunea numerică a evoluției demografice	108
3.1.1 Evoluția numerică a populației de la global la regional	109
3.1.2 Statele malthusiene. Vulnerabilități de securitate și geopolitica guvernății globale	125
3.1.2.1 Vulnerabilitatea geopolitică internă a statelor malthusiene	125
3.1.2.2 Vulnerabilitate geopolitică externă și malthusianismul. Implicațiile globale și implicarea actorilor globali	131
3.1.3 Demografia - factor de putere și vulnerabilitate. Actorii geopolitici globali și dimensiunea numerică a populației	140
3.2 Dimensiunea structurală – pe vârste a populației	151
3.2.1 Îmbătrânirea demografică	154
3.2.2 Masele de populație tânără („youth bulge”)	162
3.3 Dimensiunea structurală pe sexe a populației	172
3.3.1 Raportul masculin/feminin	173
3.3.2 Egalitatea de gen și tranziția demografică. Paradoxul feminismului contemporan	175
3.3.3 Egalitatea de gen la nivel mondial și regional european	180
3.4 Dinamica migrației internaționale	185
3.4.1 Migrația internațională ca răspuns al evoluției numerice și structurale (pe vârste) a populației	185
3.4.2 Migrația internațională. Implicații în dimensiunea structural-etnică a populației	189
3.4.3 Teoria geopolitică Eurabia	194
3.4.3.1 Contextul demografic european	194
3.4.3.2 Eurabia:conceptualizare și argumente utilizate	196
3.4.3.3 Poziționarea mediului internațional (mass-media; academic) din perspectiva argumentelor demografic și cultural	198

3.4.3.4 Criza refugiaților în Europa. Accentuarea presiunii demografice și actualizarea unor concepte specifice teoriei Eurabia	202
3.4.4 Imigrația ca principal factor generator al multiculturalismul (formă de răspuns la adresa provocărilor etnico-demografice actuale)	205
3.5 Posibile implicații geopolitice și de securitate ale tranziției demografice la nivel global.	210

PARTEA A III-A

CAPITOLUL IV. ABORDAREA DEMOGRAFIEI ÎN GEOPOLITICA ROMÂNEASCĂ

INTRODUCERE	219
4.1. Perioada clasică	219
4.1.1. Cadrul conceptual al geopoliticii clasice în România. Rolul factorului demografic	219
4.1.1.1 Binomul populație-teritoriu în existența și poziționarea unui stat	220
4.1.1.2 Definirea geopoliticii, stabilirea obiectului de studiu și al modului de realizare a analizelor. Rolul relației demografie-geopolitică	223
4.1.2 Abordarea problematicilor geopolitice ale României în perioada clasică. Importanța factorului de putere populație	229
4.1.2.1 Centralitatea abordărilor problematicilor României și importanța factorului demografic	229
4.1.2.2 Poziția geopolitică istorică a României. Rolul evoluției demografice	231
4.1.2.3 Perspectiva analizelor demografice relevante geopolitic	234
4.1.2.4 Continuitatea etnică a poporului român. Unitatea poporului român și factorul demografic	236
4.2 Perioada contemporană	240
4.2.1. Definirea geopoliticii la nivelul școlii românești contemporane și poziționarea față de factorul demografic	242
4.2.2. Factorul demografic la nivelul conceptelor fundamentale cu care geopolitica operează în actualitate	245

4.2.2.1 Puterea, ecuația puterii geopolitice. Rolul factorului demografic și axioma demografică	245
4.2.2.2 Relevanța factorului demografic în cadrul unor concepte geopolitice	250
4.2.3. Factorul demografic ca subiect principal în analizele spațiului internațional și național	257
4.2.3.1 Abordarea transformărilor majore demografice internaționale, în cadrul școlii geopolitice românești contemporane	257
4.2.3.2 Abordarea factorului demografic în realitățile geopolitice ale României. „Obsesia populației”: atu și amenințare geopolitică	263

RELAȚIA DEMOGRAFIE-GEOPOLITICĂ. CADRUL CONCEPTUAL ȘI METODOLOGIC

267

CAPITOLUL V. SEMNIFICAȚIA DEMOGRAFIEI ÎN ROMÂNIA. DE LA FACTOR DE PUTERE LA VULNERABILITATE

273

INTRODUCERE	273
5.1 Factorul demografic de putere înainte de 1989	274
5.2 Evoluția demografică a României ca factor de vulnerabilitate după 1989	287
5.2.1 Dimensiunea numerică a populației	289
5.2.1.1 Declinul populației datorat mișcării naturale	291
5.2.1.2 Numărul avorturilor și declinul populației	296
5.2.1.3. Emigrația masivă și declinul populației	298
5.2.2 Dimensiunea structurală pe vârste a populației. Fenomenul îmbătrânirii demografice	300
5.2.2.1. Îmbătrânirea demografică și rata totală a fertilității	305
5.2.2.2 Îmbătrânirea demografică și emigrația masivă	305
5.2.3 Dimensiunea structurală pe sexe	306
5.2.4 Dimensiunea structural-etnică	312
5.2.4.1 Etnia romă	316
5.2.4.2 Etnia maghiară	321
5.2.4.3 Tendințele imigrației pe teritoriul României	328
5.2.5 Dinamica migrației în România. Fluxurile emigraționale	341
5.2.5.1 Dimensiunea contextuală și etapizarea emigrației din România	342

5.2.5.2 Dimensiunea numerică a emigrației, caracterul masiv și implicațiile demografice ale acesteia după 1990	350
5.2.5.3 Structura pe vârste a emigrației. Preponderența tinerilor	357
5.2.5.4 Structura pe sexe a emigrației. Fenomenul feminizării acesteia	359
5.2.5.5 Grupurile vulnerabile ale emigrației după 1990	361
5.2.5.5.1 Familia	361
5.2.5.5.2 Tinerii emigranți	372
5.2.5.5.3 Emigranții înalt calificați. Fenomenul „brain drain”	373
5.3 Raportarea statului la vulnerabilitățile demografice actuale ale României. Politica demografică, de la intervenție la pasivitate. Posibile soluții	384
5.4.1 Evoluțiile demografice ca vulnerabilitate în cadrul Strategiilor Naționale de Securitate și Apărare (2007, 2010, 2015)	385
5.4.2. Problematika natalității	388
5.4.3 Îmbătrânirea populației	392
5.4.4 Emigrația.....	395
5.4.5 Minoritățile naționale	398
CAPITOL VI. ANALIZA COMPARATIVĂ A EVOLUȚIEI DEMOGRAFICE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXTE REGIONALE DE INTERES GEOPOLITIC	405
INTRODUCERE	405
6.1 Elemente cauzale ale discrepanțelor demografice regionale	407
6.2 Dimensiunea numerică a populației României	412
6.3 Dimensiunea structurală – îmbătrânirea populației. Situația României în contexte regionale relevante geopolitic	429
6.4 Dimensiunea structural-etnică – Omogenitatea populației și potențialul conflictual	436
IMPACTUL GEOPOLITIC POTENȚIAL AL CRIZEI DEMOGRAFICE PENTRU ROMÂNIA	447
CONCLUZII	455
BIBLIOGRAFIE	467
ANEXE	499

REZUMAT

Titlu: *Influența factorului demografic în relațiile geopolitice. Studiu de caz: România*

Cuvinte Cheie: *factorul demografic de putere geopolitică, tranziție demografică, România, criză demografică, vulnerabilitate.*

INTRODUCERE

Teza de doctorat intitulată „Influența factorului demografic în relațiile geopolitice. Studiu de caz: România” are la bază o necesitate pragmatică de cercetare generată de transformările majore actuale demografice mondiale, aflate sub cupola tranziției demografice, a căror magnitudine poate produce efecte geopolitice. Pentru cazul concret al României, ca parte interdependentă a realităților internaționale, aceste schimbări au transformat după 1989 demografia, dintr-un factor tradițional al puterii geopolitice, într-o vulnerabilitate, mediul academic avertizând asupra existenței unei crize demografice latente.

Practic aceasta se constituie într-una dintre motivațiile principale ale alegerii acestei tematici specifice domeniului de cercetare reprezentat de relația demografie - geopolitică, la care se mai adaugă, actualitatea și importanța transformărilor demografice mondiale, regionale și naționale (trasate de tranziția demografică), constanța influenței și relevanța factorilor demografici în ecuația geopolitică, generozitatea subiectului cercetării și faptul că acest domeniu de cercetare este relativ puțin exploatat ca subiect principal în cadrul cercetărilor geopolitice, atât internaționale, cât și naționale. Pe de altă parte, interesul personal deosebit pentru fenomene și procese cu valență interdisciplinară (cum sunt cele geopolitice) și pentru problemele majore ce implică populația la nivel societal, mai ales cele ce țin de cazul specific al țării noastre, respectiv România, se adaugă la motivația alegerii acestei teme de cercetare.

Astfel, pornind de la teoretic la aplicat, de la internațional la național, teza, prin cele trei părți componente, structurate în șase capitole urmărește: 1) să identifice un cadru teoretic pentru relația demografie-geopolitică prin analiza demersurilor teoretice internaționale și naționale ale științei geopolitice, printr-o perspectivă evolutivă (de la clasic la actualitate); 2) să evidențieze principalele transformări demografice ale tranziției care pot avea efect geopolitic la nivel internațional; 3) să analizeze cazul concret al României după 1989, pornind de la semnificația pentru poporul român a factorului de putere demografie de-a lungul istoriei și utilizând apoi două nivele de analiză (unul evolutiv intern - național și unul comparativ interstatal - în funcție de regiunile de interes geopolitic pentru România).

Pentru atingerea acestor obiective, prezentul demers s-a bazat pe o triangulație alcătuită din observația și analiza critică a literaturii de specialitate, cărora li se adaugă analiza datelor statistice relevante.

Originalitatea tezei este conferită de: complexitatea pe care și-o propune din punct de vedere structural, selecția literaturii de specialitate pentru analiza - aici bazându-se pe surse bibliografice internaționale și naționale clasice și de ultimă oră, combinația de metode științifice dorite a se folosi (analiza documentelor oficiale și datelor statistice, analiza literaturii de specialitate, analiza unui set de indicatori relevanți - mixul de indicatori folosiți) și nu în ultimul rând datorită dorinței de a adăuga acestui subiect noutate prin actualizarea și focalizarea analizei pe cazul concret al României, tema destul de puțin tratată până în prezent din această perspectivă.

Rezultatele obținute în urma cercetării pot servi drept o contribuție la completarea literaturii de specialitate, cât și în scopul înțelegerii complexității legăturii dintre demografie și geopolitică și a implicațiilor acestora pentru cazul concret al României.

Este necesar de subliniat faptul că lucrarea nu își propune o abordare exhaustivă; drept urmare, trebuie considerate limitările cercetării ce țin în primul rând de noutatea fenomenelor analizate, dar și de polivalența acestora, apoi de complexitatea ecuației geopolitice, din care în prezentul demers am extras doar factorul de putere demografic. Pe de altă parte, limitările cercetării sunt impuse de însuși caracterul dificil al predicțiilor sigure legate de populație, care depind de transformări societate complexe, de cele mai multe ori aceste având implicații greu de anticipat cu certitudine pe termen lung.

Prin urmare, prezentul demers oferă cadrul și o bază complexă pentru posibile ulterioare cercetări de aprofundare și actualizare în domeniu.

PARTEA I. ASPECTE INTRODUCATIVE ALE CERCETĂRII

Partea I are în componență un singur capitol, care stabilește cadrul conceptual, operațional și metodologic al cercetării, cu scopul de a trasa liniile directoare pentru următoarele două părți ale tezei doctorale.

CAPITOL I. CADRUL CONCEPTUAL AL CERCETĂRII

Obiectiv principal al acestui capitol constă în stabilirea cadrului motivațional, operațional și conceptual al tezei doctorale, prin analiza explicativă a conceptelor, fenomenelor și abordărilor principale ce stau la baza demersului. În vederea îndeplinirii acestui obiectiv, capitolul este structurat în patru mari subcapitole.

Primele trei părți conțin motivația alegerii temei, scopul și obiectivele demersului, metodologia de utilizat în vederea îndeplinirii lor. Cea mai substanțială secțiune a acestui capitol este dedicată delimitării noționale a două concepte majore de la care pornește practic cercetarea și care, datorită naturii lor mai puțin convergente și laxe la nivelul literaturii de specialitate, au necesitat o explicare a controverselor și divergențelor internaționale și apoi o clarificare a propriei raportări, pe parcursul cercetării, la „geopolitică” și „tranziție demografică”.

În ceea ce privește cele două concepte fundamentale, în prezentul capitol am realizat o cercetare întreprinsă cu scopul de a elimina orice sursă de controversă sau raportare speculativă la cele două concepte.

Drept urmare, din perspectiva primului concept, cel de geopolitică, ne raportăm la acesta în termenii pe care comunitatea internațională îi stabilește pentru geopolitică, ca știință. Modul în care a apărut și faptul că în perioada sa de început demersurile teoretice au servit unor practici condamnate astăzi (cazul Germaniei lui A. Hitler) au dus la o perpetuare a controversei statutare pentru geopolitică și în prezent, iar această controversă ne-au determinat să realizăm o analiză a istoriei contextuale de apariție a acestei științe și a evoluției sale, cu scopul mai ales de a puncta faptul că, în folosirea termenul „geopolitică”, pe parcursul acestui demers, ne vom disocia de orice element determinist și justificator pentru agresiune și ne vom raporta la știința geopolitică în dimensiunile sale pozitive ale cunoașterii pe care o poate genera în actualitate. Așa cum am afirmat anterior, ne vom raporta la viziunea comunității internaționale, care consideră geopolitica o știință cu principal rol de a explica configurația lumii la un moment dat. De asemenea, faptul că este încadrată ca o știință la granița cu alte științe (istorie, economie, științe politice, științe militare, demografie, sociologie, etc.) și faptul că are subdiscipline obiecte interdisciplinare (geoeconomia, geoistoria, geodemografia, etc.) ne conturează încă de la acest stadiu importanța și caracterul indisolubil al relației dintre demografie și geopolitică. În ceea ce privește această legătură, totuși, având în vedere faptul că de-a lungul istoriei, problematicile complexe au generat nevoi de analize complexe, cărora geopolitica le-a servit drept cadru (de altfel demersurile teoretice geopolitice apărând în momente istorice cheie), actualele evoluții majore demografice fără precedent generează necesitatea intensificării cercetărilor în această nișă specifică, respectiv demografie-geopolitică, cu scopul de a explica prezente evoluții, dar și de a identifica posibile scenarii.

În ceea ce privește cel de-al doilea concept, delimitările noționale s-au oprit cu precădere asupra celor mai relevante tipologii de tranziții demografice identificate în literatura științifică, care de altfel pun accent pe acele transformări demografice majore de interes și pentru realitățile actuale și viitoare geopolitice. Astfel am avut în vedere patru tipuri de tranziții: 1) prima tranziție, care îi are ca inițiatori pe Warren Thompson și Frank Notestein și, poate, al cărei cel mai cunoscut reprezentant este

Jean-Claude Chesnais, care are la bază modificările la nivelul natalității și mortalității. Acestea au impact în dimensiunea numerică a populației (în primă instanță prin creșteri explozive ale populației, apoi printr-un declin treptat al acestui ritm de creștere). Cele mai importante transformări mondiale semnalate de acest tip de tranziție sunt: creșterea populației, stagnarea și declinul; 2) ce-a de-a doua tranziție, care îl are ca inițiator pe Dirk J. van de Kaa, ce face referire la revoluția produsă la nivelul regimului de viață și comportamentului sexual și la fixarea fertilității, care poate conduce către valori sub nivelul înlocuirii generațiilor. A doua tranziție afectează dimensiunea calitativă structural-pe sexe a populației, cu efecte directe demografice și poate conduce către un al treilea tip de tranziție, respectiv cea punctată mai ales de David Coleman, prin echilibrarea demografică pe care migrația o poate oferi pentru acele state care se confruntă cu deficit de populație; 3) a treia tranziție demografică este inițiată de David Coleman și are în vedere dimensiunea dinamicilor migrației, cu potențiale efecte asupra dimensiunii structural-etnice a populației; 4) un al patrulea model relevant am considerat a fi cel oferit de Bo Malmberg și Lena Sommestad, unde tranziția demografică este privită din perspectiva schimbărilor intervenite la nivelul structurii pe vârste a populației, deci în dimensiunea structural-pe vârste a populației, constatându-se patru tipologii de state din acest punct de vedere. Sigur, pe parcursul subcapitolului s-a putut observa că abordările tranziției demografice sunt multiple, însă acestea patru, care de altfel sunt surprinse în actualitate și de către John F. May (reduse la trei: dimensiunea numerică, dimensiunea structurală pe vârste și dinamicile migrației) sunt esențiale pentru a sublinia cele mai importante transformări demografice cu posibil impact și la nivel geopolitic. Astfel, se aduc în atenție principalele trei evoluții ale actualității, în dimensiunea lor numerică, structurală (vârste și sexe) și de migrație.

Actualitatea și magnitudinea acestor dezvoltări generează un imperativ și o necesitate reală a centrării demersurilor de cercetare în direcția acestor transformări demografice majore și a posibilului lor impact geopolitic pornind de la dimensiunea internațională, cu particularitățile sale regionale și ajungând apoi la încadrarea în acest context a cazului specific al României. Acestui scop le sunt dedicate următoarele cinci capitole dispuse în cadrul a două părți (partea a II-a - destinată nivelului internațional, iar partea a III-a destinată cazului României). Fiecare dintre acestea pornește de la teorie (analiza școlilor de gândire și a modului de raportare a lor la legătura demografie-geopolitică) înspre realitățile demografice actuale și prospective, insistând asupra acelor tendințe cu posibil impact geopolitic.

PARTEA A II-A: DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ

Partea a doua are ca obiectiv principal să contureze natura relației demografice-geopolitice în dimensiunea internațională, de la teoretic la aplicativ, prin intermediul analizei literaturii de specialitate și unor indicatori specifici relevanți. În acest scop aceasta conține două capitole: capitolul II și capitolul III. Primul are în vedere analiza acestei relații la nivelul teoriilor geopolitice specifice școlilor geopolitice internaționale cele mai importante și relevante, de la clasic la contemporan, iar cel de-al doilea are în vedere latura aplicativă a relației, prin studiul celor mai importante transformări demografice internaționale pentru geopolitică și prin structurarea unor posibile implicații ale acestora la nivel geopolitic internațional.

CAPITOL II. DEMOGRAFIA ÎN ANALIZELE GEOPOLITICE INTERNAȚIONALE

Capitolul II al prezentei teze a avut ca obiectiv, în primul rând demonstrarea legăturii indisolubile dintre demografie și geopolitică, încă din perioada de apariție a primelor demersuri de conceptualizare a geopoliticii și până în actualitate, și în al doilea rând, observarea modului de utilizare a demografiei în cadrul analizelor geopolitice, în vederea stabilirii unui cadru metodologic al prezentei cercetări corelat realităților și actualității mediului academic internațional și evoluției sale.

Astfel, se poate observa, prin intermediul analizei realizate în prima parte a acestui capitol, că demografia este unul dintre factorii foarte importanți ai ecuației puterii geopolitice clasice. Plecând de la abordările deterministe ale spațiului german, cu centralitate în binomul spațiu-populație, demografia este prezentă mai ales în teoriile privitoare la expansiunea teritorială, ideea colonizării spațiului sau noțiunea de „spațiu vital”. Școala germană are cele mai proeminente demersuri teoretice care au ca centralitate relația demografie geopolitică. Totuși, o regăsim, chiar dacă nu de o manieră centrală, și la nivelul școlii franceze și anglo-americane. Din perspectivă franceză, apare geopolitica posibilului ca fiind mult mai puțin tributară determinismului, unde factorul uman modelează teritoriul. De altfel aici regăsim conturarea unui scenariu geopolitic al declinului european bazat și pe factori demografici (la A. Demangeon). În ceea ce privește școala anglo-americană, chiar dacă suficient de ancorată în realitatea geografică, totuși demografia e prezentă în ecuația puterii mondiale și ascensiunii pe scena globală, pentru că abordări de acest gen se regăsesc integrate la nivelul teoriilor puterii mondiale (teoria puterii terestre - H.J Mackinder, teoria puterii maritime - A.T. Mahan, teoria țărmurilor - N. Spykman), chiar dacă nu ca o tematică centrală ci mai degrabă complementară. Pe de altă parte, la nivelul școlii anglo-americane identificăm o serie de criterii care determină statutul geopolitic al unui stat/puterea geopolitică a statului (A.T. Mahan – 6 criterii; N. Spykman – 10 criterii). Astfel, în perioada clasică, numărul, elementele structurale (compoziția etnică, vârsta), dinamicele migrației populației sunt cele mai importante aspecte demografice, cărora li se adaugă cele calitative legate de

populație precum: organizarea populației, coeziunea populației, spiritul național (identitatea și mentalitățile), progresul mental, atașamentul național, etc. Cercetarea reflectă o demografie analizată mai ales alături de factori economici și militari, geografia fiind un actor al istoriei în această etapă.

Ajungând în actualitate, chiar dacă ecuația puterii geopolitice capătă un grad mai mare de complexitate, iar geografia devine din actor al istoriei, cadru al acțiunilor geopolitice sau miza acestora, demografia continuă să aibă o mare importanță la nivelul ecuației puterii. Acest fapt este vizibil încă din demersurile de definire a geopoliticii în actualitate la nivel internațional, apoi prin concepte, idei și scenarii ce au ca centralitate relația demografie-geopolitică: 1) la nivelul școlii occidental-europene, demografia este una dintre variabilele ecuației puterii identificate mai ales prin poziționări precum: delimitări teoretice asupra celor mai importanți factori demografici în geopolitică (ex: cei 11 factori ai lui G. Csurgai), modul de raportare la datele demografice și limitările acestora (F. Encel), prezența demografiei integrată la nivelul celor șapte capacități ale statului cuprinse de conceptul inovativ de meta-geopolitică (N. Al-Rodhan), abordări pragmatice privitoare la influența posibilă a transformărilor demografice majore (în dimensiunea numerică, structurală pe vârste și sexe și dinamicilor migraționale) la nivel geopolitic (N. Al-Rodhan); 2) la nivelul școlii rusești predomină caracterul aplicativ al abordărilor, unde temele principale sunt evoluția demografică prezentată ca factor de risc pentru Rusia, dar și identificarea de soluții și propunerea de măsuri de contracarare/ameliorare a acestor riscuri – modelul naționalismului rus (A. Dughin); 3) în ceea ce privește școala americană, aceasta este mult mai axată pe caracterul pragmatic și mai puțin pe cel teoretic, în acest spațiu apărând cele mai importante volume la nivel internațional care se adresează specific relației demografie – geopolitică și ating problematica implicațiilor geopolitice ale transformărilor majore demografice: „Population Decline and the Remaking of Great Power Politics” (Eds. S. Yoshihara și D. A. Sylva), „The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century” (R. Jackson, Neil Howe) și „Long-Term Global Demographic Trends: Reshaping the Geopolitical Landscape” (editat sub egida Agenției de Intelligence a SUA). Totuși la nivel teoretic câteva abordări scot în evidență populația ca factor al ecuației puterii (la F. P. Sempa, și la F. Fukuyama și Z. Brzezinski, chiar dacă într-o măsură mai mică). Din perspectivă aplicativă cele mai relevante exemple sunt scenariile dezvoltate de R. Jackson și Neil Howe, dar și cele ale lui G. Friedman sau S. Yoshihara și D. A. Sylva sau ale Agenției de Intelligence a SUA. Tot din perspectivă aplicativă, R. Jackson și Neil Howe propun o serie de măsuri de care ar putea ajuta statele să poată gestiona provocările prospective pe care evoluțiile demografice le vor aduce. De asemenea, tot în ceea ce privește relația demografie-geopolitică, teoria elaborată de S. P. Huntington, respectiv „Ciocnirea civilizațiilor”, are în componență și elemente ce arată importanța aspectelor demografice. Astfel, în urma analizei realizate în ce-a de-a doua parte a capitolului II, putem afirma că majoritatea

indicatorilor demografici ai perioadei clasice sunt relevanți și în actualitate, cu mențiunea că acestora li se mai adaugă și alții. Faptul este datorat evoluției complexității științei geopolitice, cât și evoluțiilor actuale globale, inclusiv majorele transformări demografice. Din perspectiva perioadei contemporane, cei mai importanți indicatori demografici pentru geopolitica sunt: rata totală a fertilității, ratele natalității și mortalității, structura pe vârste, distribuția pe generații, raportul de gen, densitatea populației, distribuția/ poziționarea geografică a populației, rata de urbanizare, dinamicile migrației interne și externe, evoluția structurii etnice, diaspora, schimbările de populație cu cauzalitate antropică (război, genocid, epurare etnică) sau naturală (calamități, dezastre naturale, epidemii, etc.). Similar perioadei clasice, dar poate astăzi chiar într-o măsură mai mare, indicatorii demografici sunt integrați în factorul de putere populație, ce include pe lângă elementele cantitative (demografice) și pe cele calitative, sub forma indicatorilor ce privesc: organizarea populației, starea de sănătate, educația/nivel de formare, identitatea, mentalitățile, coeziunea socială, unitatea națională, gradul de pace socială. Astăzi, o deosebită importanță o are calitatea resursei umane, pe lângă efectivul acesteia.

Pe de altă parte pentru etapa actuală, prin cercetarea realizată în partea a II-a a capitolului, următoarele aspecte sunt de luat în calcul pentru integrarea coordonatei demografice în analiza geopolitică: 1) demografia este parte a unei ecuații de putere foarte complexe, ce cuprinde factori geografici, istorici, strategici, militari, economici, politici, diplomatici, sociologici, etc., fiind relevantă doar dacă este integrată în cadrul unui studiu evolutiv și comparativ, la nivel intern (între grupurile etnice ale unei țări), și apoi regional sau global; 2) trebuie avută în vedere, de asemenea, și dificultatea realizării predicțiilor cu grad mare de probabilitate, dat fiind faptul că datele demografice sunt dificil de obținut de o manieră foarte precisă, dar și pentru că efectele modificărilor intervenite la nivelul mentalităților și tiparelor sociale și de viață nu pot fi apreciate cu exactitate; la acestea se adaugă posibilitatea ca datele demografice să se transforme în manipulări de interes politic și geopolitic; un alt aspect este acela că demografia trebuie tratată ca o variabilă a puterii geopolitice și nu o constantă a ei.

Astfel, de la F. Ratzel, K. E. Haushofer, A. Demangeon până la A. T. Mahan, J. H. Mackinder sau N. J. Spykeman, și apoi la reprezentanții perioadei actuale, dintre care îi putem aminti pe S. Huntington, Y. Lacoste, F. Encel, F. P. Sempa, Z. Brzezinski, G. Friedman, A. Dughin, G. Csurgai, F. Fukuyama, N. Al-Rodhan și alții, aspectele cantitative și calitative ale populației sunt o coordonată a pulsarului geopolitic, iar în contextul actualelor evoluții globale cele mai importante aspecte privesc dimensiunea numerică a populației, structurală (vârstă, gen, etnie) și dinamicile de migrație ale populației (interne și externe), acestea găsimu-și corespondent și în cadrul teoriilor tranzițiilor demografice evidențiate în capitolul anterior, respectiv capitolul I.

Prin urmare, în evoluția abordărilor internaționale geopolitice, demografia a fost, este și cel mai probabil va rămâne un factor foarte important al puterii. Așa cum s-a putut observa, raportarea

mediului academic actual internațional pe lângă faptul că trasează liniile directoare ale modalității de abordare a relației demografie-geopolitică, pune accent și pe cele mai importante transformări demografice ale actualității cu impact geopolitic, care se suprapun celor trei dimensiuni avute în vedere în cadrul capitolului I, la analiza conceptului de „tranziție demografică”.

Dimensiunea internațională a relației demografie-geopolitică, care într-o primă instanță a fost analizată din perspectiva teoriilor geopolitice relevante de la clasic la contemporan, prin prezentul capitol, este întregită prin intermediul părții aplicative căreia i se adresează capitolul următor (capitol III).

CAPITOL III. TRANZIȚIA DEMOGRAFICĂ ÎN DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ. IMPLICAȚII GEOPOLITICE POTENȚIALE

Obiectivul principal al acestui capitol este acela de a identifica latura aplicativă a relației demografie-geopolitică în concordanță cu cele mai importante aspecte impuse de tranziția demografică, prin analiza literaturii de specialitate și a unor indicatori statistici, cu rolul de a evidenția elemente istorice, prezente și prospective relevante. În vederea îndeplinirii acestui obiectiv, capitolul a fost structurat în patru mari subcapitole, în funcție de cele mai importante dimensiuni ale tranziției demografice: dimensiunea numerică, dimensiunea structurală-pe vârste, dimensiunea structurală –pe sexe, dimensiunea dinamicilor migraționale. Analiza acestor dimensiuni demonstrează faptul că evoluțiile demografice conjugate cu alte evoluții și poziționări geopolitice pot face dintr-un stat centru de putere regională sau chiar mondială, sau din contră, sursă de instabilitate internă și chiar externă (regională sau chiar internațională; în funcție de gravitatea transformărilor).

Pe parcursul acestui capitol câteva fenomene demografice au fost analizate, ținând cont de particularitățile regionale, acestea având potențial de a atrage implicații de securitate și geopolitice pentru arena internațională, respectiv: 1) în dimensiunea numerică: declinul populației și creșterea explozivă a acesteia; 2) în dimensiunea structurală pe vârste: îmbătrânirea populației și fenomenul maselor de populație tânără („youth bulge”); 3) în dimensiunea structurii pe sexe: implicațiile fenomenului egalității de gen, dar și ale dezechilibrelor raportului masculin/feminin; 4) în dimensiunea dinamicilor migrației: modificările structurii etnice a populației ca urmare a migrației de echilibrare demografică. Aceste analize oferă atât o imagine panoramică asupra fenomenelor tranziției demografice, dar, pe de altă parte, trasează câteva din cele mai importante posibile implicații geopolitice ale acestora.

În urma analizei indicatorilor relevanți în cele patru dimensiuni și a literaturii de specialitate, cele mai importante posibile implicații geopolitice ale transformărilor impuse de tranziția demografică au fost prezentate atât în cadrul fiecărei dimensiuni în parte, cât și sub forma unui scenariu global la

sfârșitul capitolului. Aceste implicații pot fi structurate, în linii mari, în trei tipologii: 1) cele de securitate (securitatea fiind de altfel primul obiectiv geopolitică al oricărui stat); 2) cele la nivelul echilibrului de putere; 3) posibile implicații geopolitice derivate din implicațiile transformărilor demografice la nivel economic, politic, militar, etc.

În ceea ce privește prima categorie, a implicațiilor de securitate, două fenomene la poli opuși pot fi menționate în mod special: a) creșterea explozivă a populației/ masa de populație tânără și b) vacuumul de populație și riscul depopulării. Creșterea explozivă a populației și existența unei mase de populație tânără pot influența gradul de fragilitate statală, în cazurile extreme ale acestor fenomene și mai ales în cazul maselor de populație tânără masculină, dacă acestea nu sunt asimilate eficient la nivelul societății (piața muncii, sistemele sociale) pot contribui la existența conflictualității pe teritoriul unui stat (Primăvara Arabă poate fi un exemplu în acest sens). Pe de altă parte, creșterea explozivă a populației, a generat de-a lungul timpului teama suprapopulării Planetei (a se vedea teorii precum malthusianismul și neo-malthusianismul), iar mai ales începând cu mijlocul secolului XX, actori geopolitici importanți au intervenit prin finanțări internaționale și prin promovarea programelor de populației în vederea contracarării acestui fenomen, ca dovadă a importanței evoluțiilor demografice pentru actorii geopolitici la nivel global. Creșterea populației la nivel mondial își va ameliora din ce în ce mai mult ritmul până în 2100, însă provocările legate de masele de populație tânără vor fi o realitate pe termen lung cel puțin până la jumătatea secolului XXI. În ceea ce privește vacuumul de populație, tendințele arată o potențială echilibrare a acestuia prin migrație, de altfel cazul Europei Occidentale este cel mai bun exemplu în acest sens. Astfel că anumite provocări demografice și economice legate de implicațiile declinului și îmbătrânirii populației pot fi echilibrate într-o oarecare măsură prin imigrație, însă nu fără emergența altor provocări în dimensiunea securității. Acestea sunt impuse mai ales de apariția multiculturalismului, care, pentru statele cu tradiții puternice și o istorie recentă marcată de un grad ridicat al omogenității etnice, se constituie într-o problemă ce încă nu își găsește o soluție optimă, în ciuda ultimelor decenii marcate de politici adresate acestui fenomen. Mai mult, la nivel de securitate, multiculturalismul poate duce la amplificarea unor tensiuni inter-etnice intrastatale, mai ales acolo unde fondul cultural al migranților este mult diferit de cel al statului gazdă, dar și la importul insecurității prin riscul de amplificare pe fondul migrației a manifestărilor teroriste. Astfel, având în vedere cele două fenomene (masele de populație tânără și echilibrarea vacuumului de populație prin migrație) sunt state ale lumii pentru care situațiile tensionate este foarte probabil să se continue pe durata secolului XXI, în plus altele, care în ultimele decenii s-au poziționat în postura de garanți ai securității interne și externe, riscă să se confrunte cu emergența unor probleme de securitate internă fără precedent în actualitate.

Din perspectiva echilibrului de putere, evoluțiile demografice diferențiate regional pot contribui la transferul polului geopolitic tradițional (mai ales al secolelor XIX-XX) de putere dinspre Atlantic înspre Pacific. Astfel evoluțiile demografice își vor aduce aportul substanțial la menținerea, declinul și emergența unor actori geopolitici la nivel global și regional. Acest fapt poate ridica necesitatea de realizare a unor noi alianțe mai ales ca urmare a declinului unor puteri și emergenței altora. Vacuumurile de populație pot crea noi oportunități pentru alți actori emergenți.

În ceea ce privește posibile implicații geopolitice derivate din consecințele transformărilor demografice la nivel economic, politic, militar, etc., comportamentul unor state se poate modifica mai ales ca urmare a următoarelor tipuri de fenomene: a) îmbătrânirea populației va genera provocări economice (sistemul asigurărilor sociale și bugetar), posibile schimbări ale atitudinii politice (un electorat îmbătrânit este posibil să fie mai refractar la risc) și militare (bugetul destinat armatei se poate reduce ca urmare a cheltuielilor generate de îmbătrânirea populației), astfel putând apărea așa numită „pace geriatrică”(M. L. Haas), manifestată prin tendința unor actori de a-și diminua forța internațională, prin dorința scăzută de implicare în război și prin implicarea mai activă în acțiuni de menținerea păcii și umanitare; b) dezechilibrul raportului de masculinitate ca urmare a unor politici de populație (ex: politica unui copil) poate duce la angajarea unor state, care înregistrează un excedent semnificativ al populației masculine, în „aventuri militare”, cum le denumește Valerie Hudson (chiar dacă acestea pot fi doar niște poziții speculative pentru moment) sau pentru cazul opus, al implicării crescute la nivel societal al femeilor, prin emanciparea lor economică și politică –modificarea priorităților la nivel de stat, femeile fiind mai înclinate la nivel politic în susținerea proiectele ce țin de îngrijirea sănătății, dezvoltarea economică și protecția mediului, adesea fiind dispuse să reducă din cheltuielile militare în schimb. (R. Al-Rodhan). Pe de altă parte, feminismul contemporan, specific tot dimensiunii structurale-pe sexe, aduce în prim plan un paradox, asupra căruia P. McDonald atrage atenția, care are implicații directe demografice de natură să accentueze evoluțiile demografice negative pentru acele societăți care nu vor ști să echilibreze egalitatea de gen din instituțiile bazate pe individ și din cele bazate pe familie.

Astfel, în urma analizei realizate în acest capitol, putem susține că ne aliniem celor mai actuale și relevante scenarii dezvoltate în legătură cu domeniu de cercetare specific demografie-geopolitică, precum cele ale lui Tony Corn, R. Jackson și N. Howe, Francis P. Sempa, Nayef al-Rodhan, M.L. Hass sau ale Agenției de Intelligence a SUA, care converg în linii mari în aceeași direcție. La nivel global, în urma evoluțiilor demografice majore analizate cele mai importante consecințe geopolitice ale tranziției demografice ar putea fi:

- Este de așteptat să asistăm la scăderea influenței unor poli geopolitici tradiționali ai secolelor XIX-XX, cum este cazul Europei, Japoniei, Rusiei mai ales ca urmare a declinului

populației/ratei de creștere mult sub cele ale puterilor emergente și valorilor critice și îmbătrânirii demografice (prin presiunea pe care o va exercita asupra sistemelor sociale, dar și prin rolul important al tinerilor pentru dezvoltările economice și societale), dar și fenomenelor asociate cum sunt dinamicile migrației. Europa și Japonia este posibil să își concentreze eforturile și să își reconfigureze bugetele pentru a răspunde provocărilor interne aduse de fenomenul îmbătrânirii demografice și multiculturalității ca urmare a imigrației și de asemenea să scadă considerabil apetența acestora pentru implicarea în acțiuni beligerante internaționale. Rusia, pe de altă parte se va confrunta cu dezechilibre severe care au potențial de a-i afecta capacitatea de acțiune ca actor geopolitic global. Criza acută actuală demografică (declinul sever, îmbătrânirea populației) aduce în discuție problematica vacuumurilor de populație, având în vedere spațiul său extins. Proximitatea sa față de o putere emergentă (ce va înregistra creșteri ale populației), China, prezintă posibilitatea umplerii acestor vacuumuri care să aducă avantaje geopolitice acesteia din urmă. Provocările interne și regionale imediate, cel mai probabil, vor atrage atenția și forțele Rusiei la nivel regional și îi vor scădea gradul de implicare internațional. Totuși Rusia, este de așteptat să domine arena internațională alături de SUA încă un deceniu – două.

- La nivelul lumii dezvoltate influența SUA este de așteptat să crească și pe fondul declinului aliaților săi. De altfel aceasta este una dintre puținele mari puteri care nu va înregistra un declin al populației din ponderea mondială, cu un nivel al fertilității încă peste valorile critice și cu o cultură de promovare a unor valori benefice evoluțiilor demografice (schimbarea de paradigmă produsă la Mexic 1984), cu toate că provocarea îmbătrânirii demografice este de așteptat să aducă la reconfigurarea politicilor interne și regândirea angajamentelor internaționale. În acest context, al posibilei scăderi în influență a lumii dezvoltate, a unora dintre aliații actuali ai SUA, aceasta este posibil să realizeze alianțe cu puteri emergente. Schimbarea polului de gravitație geopolitic dinspre Atlantic înspre Pacific, prezintă semnale în actualitate.

- Evoluțiile demografice, marcate mai ales de existența maselor de populație tânără nefructificată la nivel societal (piața muncii; accesul la sisteme de educație și sănătate echitabile din perspectiva dezvoltării lor) vor configura puncte nevralgice: pe de-o parte riscul colapsului civil sau apariția neo-autoritarismului în țările din Africa de Nord, Orientul Mijlociu, Sudul și Estul Asiei, state din fostul bloc sovietic precum China, Iran, Pakistan (câteva din acestea fiind posesoare de arme nucleare) iar pe de altă parte instabilitatea ce se va menține cel puțin pentru următoarele două decenii în majoritatea țărilor Africii Sub-Sahariene și în unele țări musulmane.

- Posibila intensificare a zonelor nevralgice intrastatale în cadrul lumii dezvoltate și în dezvoltare, prefigurate de dezvoltarea polarizărilor urbane etnice, prin creșterea riscului de producere a conflictelor etnice și religioase ca amenințare la adresa securității.

- Amplificarea riscului de apariție a manifestărilor terorismului, o contribuție însemnată având-o globalizarea rețelelor de comunicare și transport, dar și intensificarea dinamicilor migraționale.

Prin urmare, secolul XXI, ca secol al unor transformări demografice fără precedent în istoria recentă a omenirii (în dimensiunile tranziției), va aduce în mod cert repercusiuni geopolitice și de securitate, iar pentru cazul concret al României, țară aleasă pentru studiu de caz, acest capitol oferă un cadru contextual pentru propriile sale evoluții demografice, mai ales din perspectiva unui stat ca parte interdependentă a realităților demografice și geopolitice mondiale și apoi regionale.

PARTEA A III-A: DIMENSIUNEA NAȚIONALĂ

Partea a III-a este omoloaga părții a II-a (dimensiunea internațională a relației demografie-geopolitică), concentrându-se pe dimensiunea națională. Această parte are ca obiectiv general conturarea naturii relației demografie-geopolitică în dimensiunea națională, de la teoretic la aplicativ, prin intermediul analizei literaturii de specialitate și unor indicatori specifici relevanți. În acest scop aceasta conține trei capitole (capitolul IV, V și VI) și două apendice. Similar părții a II-a, primul capitol (cap. IV) are în vedere analiza acestei relații la nivelul teoriilor geopolitice specifice școlilor românești, de la clasic la contemporan. Ceea ce este diferit față structural față de partea a II-a, a dimensiunii internaționale, este faptul că, după acest capitol teoretic, îi urmează alte două care studiază aspectele tranziției demografice cu posibile implicații geopolitice în loc de unul singur. Aceasta pentru că, la nivelul unui stat, ca datele demografice să se transforme în informații cu potențial geopolitic acestea trebuie analizate din două perspective: 1) evolutiv intern pentru acel spațiu, în vederea determinării intensificării/menținerii/diminuării factorului de putere demografic pentru acel stat, dar și a identificării posibilelor provocări/opportunități interne și a existenței/inexistenței posibilelor dispute geopolitice interne; 2) comparativ interstatal/regional/mondial pentru a obține informații cu privire la potențialul de putere dat de factorul demografic în raport cu alte state relevante geopolitic pentru cel în cauză fie la nivel regional, fie mondial. De aceea capitolul V se adresează dimensiunii evolutiv interne, iar capitolul VI dimensiunii comparativ interstatale/regionale. De asemenea o altă deosebire și noutate structurală față de partea a II-a se constituie în prezența celor două apendice: a) primul trasează o linie după cele două capitole destinate analizei relației demografie-geopolitică la nivelul teoriilor școlilor de gândire geopolitice

internaționale (cap. II) și românești (cap. IV), în vederea realizării unui cadru conceptual și metodologic complex pentru această relație; b) al doilea se află la sfârșitul tezei doctorale, după ultimul capitol (cap. VI.) și are ca scop, în urma vulnerabilităților identificate pentru România din perspectiva factorului demografic (cap. V și VI) și în urma existenței unor implicații posibile geopolitice ale tranziției demografice la nivel internațional (cap. III), să traseze câteva posibile implicații geopolitice ale tranziției demografice pentru România.

CAPITOL IV. ABORDAREA DEMOGRAFIEI ÎN GEOPOLITICA ROMÂNEASCĂ

Capitolul IV are ca obiectiv principal identificarea naturii relației demografie-geopolitică, în dimensiunea națională, prin intermediul analizei abordărilor școlii geopolitice clasice și contemporane. Practic acesta se constituie într-un preambul pentru studiul de caz România, completând cadrul teoretic cu abordările specifice spațiului românesc. Dacă capitolul teoretic anterior, respectiv capitolul II al tezei, a avut ca obiectiv demonstrarea legăturii indisolubile dintre demografie și geopolitică, dar și observarea modului de utilizare a demografiei în cadrul analizelor geopolitice, de la perioada clasică până în actualitate, pentru dimensiunea internațională, prezentul capitol s-a dorit a fi un demers similar, însă orientat asupra dimensiunii naționale. Aceasta s-a realizat în vederea stabilirii unui cadru conceptual și metodologic al relației demografie-geopolitică ce să fie ancorat realităților și actualității mediului academic atât internațional, cât și național. Rezultatele cercetării prezentului capitol au fost obținute în urma analizei literaturii de specialitate și mai ales a acelor volume geopolitice cu valență de tratate în domeniu.

Prima parte a acestui capitol a avut în vedere abordările demografiei în perioada clasică a preocupărilor geopolitice. În cadrul lor se pot observa atât poziții unitare, cât și divergente în anumite puncte, însă prezența demografiei în rândul factorilor de putere este nelipsită în abordările precursorului geopoliticii, S. Mehedinți, și în cadrul celor specifice fondatorilor geopoliticii I. Conea și A. Golopenția. Școala clasică românească are atât elemente de influență internațională mai ales la nivel teoretic, cât și elemente specifice, date mai ales de natura realităților românești (lupta istorică pentru supraviețuirea și unitatea poporului), fapt reflectat și la nivelul relației dintre demografie și geopolitică. Spre exemplu, chiar dacă la S. Mehedinți binomul populație-teritoriu poate fi identificat în relație cu abordările școlii germane, acesta se distanțează de tezele expansioniste justificatoare specifice ei. Tot la S. Mehedinți, legătura demografie-geopolitică este cel mai bine subliniată de idei precum: condițiile existenței statului, care conțin și elemente de natură demografică, de setul de întrebări menite să analizeze starea poporului pe care, în prezentul demers le-am denumit „matricea de determinare a stării unui popor” și axioma demografică ce face referire la creșterea și descreșterea puterii unui stat în funcție de evoluția populației, care sub importanța creșterii și descreșterii populației

în creșterea și descreșterea puterii unui stat. Apoi, chiar dacă între I. Conea și A. Golopenția există diferențe de raportare la geopolitică, demografia este factor de putere la ambi, la primul fiind o abordare tangențială, în timp ce la ultimul am putea afirma că este una centrală. La I. Conea această relație, chiar dacă abordată tangențial, este vizibilă mai ales la nivelul ecuației puterii, aici introducând conceptul de presiune în relațiile dintre state (mai ales cele vecine) și apoi la nivelul naturaleții relațiilor geopolitice – armonia structurii unui stat (bazat și pe elemente demografice - etnice). A. Golopenția are cele mai pregnante demersuri atât la nivel teoretic cât și aplicativ, iar având în vedere momentul provocărilor istorice ale României (pierderile teritoriale dramatice suferite în 1940) în care i-au născut demersurile de teoretizare a noii științe, dar și demersuri care să susțină cauza unității naționale, această relație capătă centralitate. La A. Golopenția, rolul demografiei poate fi observat chiar de la nivelul definirii noii științe, căreia îi atribuie un caracter interdisciplinar, demografia fiind una dintre coordonatele sale principale, apoi alte elemente se regăsesc în idei precum metodologia analizelor geopolitice, care trebuie să cuprindă și analize ale populației (rolul „demologiei”), iar pe de altă parte rolul cercetărilor demografice care pot servi drept metode de determinare a relației minoritate-stat. O altă idee bazată pe centralitatea legăturii demografie-geopolitică este aceea a statelor, națiunilor și formelor fără fond, făcând referire la entitățile statale care nu sunt sprijinite de o componentă etnică corespunzătoare. La nivelul școlii românești, legătura dintre demografie și geopolitică în perioada clasică s-a bazat pe două direcții: 1) prezența sa în fundamentările teoretice; 2) direcția aplicată mai ales pentru cazul realităților românești ale acelei perioade. Din perspectivă aplicată școala românească a avut în vedere situația cazului României, astfel regăsim mai ales la S. Mehedinți și A. Golopenția idei precum: geopolitica națiunii și a statului național (S. Mehedinți), poziția geopolitică istorică a României (S. Mehedinți, A. Golopenția), analize demografice relevante geopolitic (preeminente la A. Golopenția), unitatea poporului român și factorul demografic (S. Mehedinți, I. Conea, A. Golopenția). Cele mai abordate elemente demografice ale perioadei clasice au fost dimensiunea numerică a populației și cea structural-etnică și confesională, ținând seama și de faptul că, atunci când este analizat un factor de putere precum populația, pe lângă elementele demografice trebuie considerate și analizate și elementele calitative, ce țin de starea de educație, socială, culturală a populației. De asemenea, valența dublă evolutiv internă și comparativă a analizelor demografice relevante geopolitic apare încă din perioada clasică, mai ales prin demersurile lui A. Golopenția. Din perspectivă aplicativă, tezele clasice practic subliniază importanța analizelor de acest gen mai ales pentru spațiul României, datorită provocărilor specifice cu care se confruntau la acea vreme, provocări de altfel cu caracter istoric.

A doua parte a acestui capitol a analizat cele mai importante preocupări în direcția demografiei și geopoliticii ale perioadei actuale. Am putut astfel constata că, deși geopolitica își lărgeste spectrul

de abordări și îi conturează un statut nou în actualitate, demografia este la fel de prezentă ca și în perioada clasică, încă de la definirea conceptului de geopolitică. Astfel, nume sonore ale mediului academic românesc geopolitic includ demografia, încă din definirea conceptului de geopolitică. Pe de altă parte, la nivel teoretic al ecuației puterii regăsim invariabil factorul demografic (S. Neguț, V. Simileanu, D. Frăsineanu, P. Dobrescu, etc.). Literatura de specialitate ne arată chiar dezvoltarea inovativă a acesteia exprimată matematic prin ecuația puterii concepută de V. Simileanu. Apoi demografia există și în cadrul unor conecpe cheie geopolitice precum: 1) poziția geopolitică; 2) densitatea geopolitică: densitatea demografică ca element potențial al densității geopolitice; 3) reprezentările bazate și pe date demografice; 4) frontierele și „cearta frontierelor” (S. Tămaș)/conflictele frontaliere (S. Neguț); 5) conflictualitatea – intensificarea conflictelor inter-etnice ca o caracteristică a actualității (S. Neguț, M. Șimandan, S. Tămaș, etc.). Din perspectivă aplicativă regăsim la nivelul literaturii științifice atât analize ce cuprind unele fenomene demografice majore la nivel internațional, dar și analize care au în centru cazul României (mai ales dintr-o perspectivă istorică). În ceea ce privește problematicile globale, în urma analizei literaturii s-au identificat următoarele aspecte demografice tratate succint: explozia demografică, distribuția populației și evoluția sa, dimensiunea structural-etnică, problematica migrației, dar și a îmbătrânirii populației (P. Dobrescu, V. Simileanu, D. Frăsineanu.). În cele mai multe cazuri, asupra consecințelor acestor fenomene în complexitatea lor geopolitică mențiunile sunt relativ puține. Privitor la problematicile care au în centru cazul României, abordările au mai mult un caracter retrospectiv decât prospectiv, poate una dintre cele mai pregnante abordări fiind regăsită la P. Dobrescu, ce aduce în atenție conceptul de „obsesie a populației”, ca atu geopolitic al acestui spațiu. Pe de altă parte, din perspectiva amenințărilor geopolitice care au în vedere relația demografie-geopolitică, S. Tămaș face apel la conceptul de „geopolitică internă” pentru a sublinia continuitatea unor provocări geopolitice istorice interne cu caracter iredentist pentru România, din perspectiva minorităților etnice, în speță a celei maghiare.

Analiza acestei a doua părți a capitolului ne trasează o similitudine cu dimensiunea internațională, prin aceea că majoritatea indicatorilor demografici relevanți geopolitic ai perioadei clasice sunt cei mai importanți și în actualitate. Iar aici îi putem aminti pe cei care aparțin dimensiunii numerice, structurale (structură etnică, pe vârste) și cele specifice dinamicilor migrației. Demersurile de teoretizare se bazează atât pe elemente de noutate specifice abordărilor actuale (particularul fiecărui autor), cât și pe aducerea în actualitate a anumitor elemente clasice românești (ex: axioma demografică a lui S. Mehedinți, interdisciplinaritatea lui A. Golopenția, etc.). Astfel demografia în perioada postdecembristă a școlii de geopolitică românească este un factor de putere foarte important alături de cei economici, militari, politici, etc., nefiind exclusă nici latura calitativă a populației. De asemenea

majoritatea demersurilor văd dubla valență a populației: 1) ca factor de putere/resursă geopolitică; 2) ca subiect al acțiunilor geopolitice/ca generator de procese și fenomene geopolitice (ex: în abordările lui S. Tămaș, D. Frăsineanu). Practic de la perioada clasică se păstrează importanța analizelor evolutiv interne și comparativ interstatale. Analiza demografică este una cu relevanță geopolitică doar introdusă într-un context comparativ interstatal sau în dimensiunea sa intrastatală, iar aici temele aplicative ale specialiștilor analizați au avut în vedere atât dezvoltările actuale mondiale (majoritatea în strânsă legătură cu cele de interes internațional actual, așa cum putem observa prin comparație cu analiza demersurilor geopolitice ale actualității internaționale din capitolul II), cât și cele naționale istorice asupra propriului spațiu românesc.

Astfel, de la S. Mehedinți, I. Conea, A. Golopenția până la reprezentanții perioadei actuale, dintre care îi putem aminti pe D. Frăsineanu, S. Tămaș, P. Dobrescu, V. Simileanu, S. Neguț, C. Hlihor sau D. Bușe și alții, aspectele demografice sunt o coordonată a pulsului geopolitic. Ca și în cazul dimensiunii internaționale, la nivelul viziunii românești cele mai importante aspecte privesc dimensiunea numerică a populației, structurală (vârstă, gen, etnie) și dinamicile de migrație ale populației (interne și externe), dimensiuni în concordanță cu cele majore ale actualei tranziții demografice mondiale (capitol I).

Conchidem asupra evoluției abordărilor naționale geopolitice, ca și în cazul celor internaționale, prin aceea că demografia a fost, este și cel mai probabil va rămâne un factor foarte important al puterii. Evoluțiile demografice conjugate cu alte evoluții și poziționări geopolitice pot face dintr-un stat centru de putere regională sau chiar mondială, sau din contră, sursă de instabilitate internă și chiar externă - regională sau chiar internațională (în funcție de gravitate) sau pot susține obiectivele geopolitice ale unei stat care nu se află în postura unei mari puteri regionale sau mondiale geopolitice, cum a fost și cazul României, obiectivul supraviețuirii acestei națiuni așa cum subliniază abordările specifice spațiului românesc. Acesta este motivul pentru care, chiar dacă legătura demografie-geopolitică nu face foarte des subiectul unor abordări de sine stătătoare dezvoltate, totuși ea este nelipsită și la nivelul școlii românești (mai ales datorită importanței sale istorice), demersurile fiind în anumite puncte similare celor internaționale (din perspectiva dimensiunilor, valențelor duale de factor de putere/ factor generator de procese, modului de raportare intrastatal și interstatal). În consecință, constatările pe care le-am realizat în urma capitolelor teoretice, respectiv II și IV, dar și anumite considerente ale realității concrete (structurate în cadrul capitolului III) ne oferă un fundament solid științific pentru elaborarea propriului model de raportare la relația demografie-geopolitică, model care va folosi ca tipar pentru abordarea analizelor demografice de relevanță geopolitică specifice din cadrul studiului de caz România. Prin urmare câteva idei sunt structurate în cadrul primului apendice, în cele ce urmează cu scopul de a contura acest tipar.

APENDICE 1: RELAȚIA DEMOGRAFIE-GEOPOLITICĂ. CADRUL CONCEPTUAL ȘI METODOLOGIC

În urma celor două capitole care au analizat relația demografie-geopolitică din perspectiva teoriilor geopolitice de la clasic la contemporan, în dimensiunea internațională (cap. II) și românească (cap IV), dar și ca urmării conturării celor mai importante transformări demografice cu potențiale implicații geopolitice, prezentul apendice și-a propus să traseze un cadru conceptual și metodologic complex pentru această relație.

Cele mai importante aspecte pot fi sistematizate astfel:

1) În prezent, anumite abordări specifice perioadei clasice sunt încă de actualitate (ex: axioma demografică a lui S. Mehedinți, matricea determinării stării statului, anumite considerente metodologice ce țin mai ales de interdisciplinaritate)

2) Demografia nu trebuie să fie abordată de o manieră deterministă sau să sprijine ipotezele geopolitice bazate pe ură rasială, xenofobie, agresiune.

3) Aceasta trebuie să își aducă contribuția la rolul pozitiv al analizelor prin cunoașterea pe care o poate genera.

4) Locul demografiei la nivel geopolitic este evidențiat de către: a) caracterul transdisciplinar al geopoliticii, b) locul său ca parte integrantă a geografiei umane, c) ca parte integrantă a unei subdiscipline a geopoliticii: geodemografia.

5) Date demografice se pot transforma în informații potențiale geopolitice dacă: a) fac parte dintr-o analiză complexă alături de alți factori ai puterii (economici, militari, culturali, etc.); b) ca parte a unui factor de putere mult mai cuprinzător, respectiv „populația”, care cuprinde și aspecte calitative (cantitativ (demografic) + calitativ); c) dacă datele sunt analizate din două perspective: evolutiv intern (statal/intrastatal) și comparativ (interstatal/regional) pentru un stat/o regiune.

6) Cele mai importante aspecte relevante geopolitic ale demografiei sunt: dimensiunea numerică și distribuția spațială, structural-etnică, structural-pe vârste, structural -pe sexe, dinamicile migraționale.

7) Relația demografie-geopolitică are două mari funcții: a) să evalueze factorul puterii/vulnerabilității demografice; b) ca instrument de identificare al relației stat-minoritate

8) Existența unor limitări: a) dificultatea predicțiilor demografice exacte pe termen lung; b) manipulările datelor.

Astfel, în actualitate sunt extrem de necesare statuările teoretice cu privire la relația demografie-geopolitică, având în vedere importanța lor din perspectiva de cadru teoretic pe care să se poată sprijini analizele practice. Mai ales astăzi când majorele transformări demografice globale, regionale, statale (așa cum s-a putut observa prin teoretizările capitolului I, preocupările mediului

academic internațional-capitol II și național capitol IV, prin analiza acestor transformări concrete din cadrul capitolului III) - care privesc și cazul concert al țării noastre - impun asemenea demersuri. Astfel analizarea cazului Românie va aduce în atenție acele transformări demografice majore ale actualității care pot avea consecințe geopolitice, raportându-ne la cadrul teoretic sistematizat în această parte și astfel având în vedere două perspective: cea evolutiv internă (capitol V) și cea comparativă interstatală și regională (capitol VI) și ținând seama de dimensiunile relevante mai ales sub aspect istoric pentru acest spațiu și apoi al tranziției demografice actuale cu manifestările ei regionale și statale particulare.

CAPITOL V. SEMNIFICAȚIA DEMOGRAFIEI ÎN ROMÂNIA. DE LA FACTOR DE PUTERE LA VULNERABILITATE

Capitolul V are ca obiectiv central sublinierea transformării demografiei dintr-un factor tradițional al puterii într-unul al vulnerabilității după 1989 pentru România și conturarea posibilelor vulnerabilități demografice în dimensiunile relevante geopolitic, printr-o analiză evolutiv internă. În acest scop prezentul capitol este structurat în trei mari părți.

Prima parte are în vedere evidențierea factorului demografic ca factor istoric al puterii pentru poporul român, dar și pentru alți actori cu interese în acest spațiu. Perspectiva istorică, cu care a debutat acest capitol, oferă o argumentație extinsă a faptului că, în acest spațiu, care astăzi este specific României, cheia ecuației geopolitice a fost din cele mai vechi timpuri populația și numărul său, constituindu-se în atuul geopolitic al său. În acest areal, rolul deosebit de important jucat de factorul demografic în cadrul acestei ecuații este poate mult mai important decât alți factori ai puterii, de aceea regăsim aici conceptul de „obsesia populației” (P. Dobrescu după logica lui S. Mehedinți) stimulat de contextul geopolitic local. 1) Pentru cazul specific al poporului român, ca populație autohtonă, demografia a acționat ca factor de putere mai ales prin evoluția sa naturală și a sprijinit cele mai importante obiective geopolitice istorice ale sale: supraviețuirea sa ca popor într-un spațiu puternic încercat de provocările invaziilor și migrațiilor altor popoare, și cel al unității naționale într-un spațiu aflat la intersecția intereselor marilor puteri ale vremii. Din perspectiva naturii sale, pentru populația autohtonă, acesta s-a sprijinit mai ales pe forța evoluțiilor sale naturale numerice, un caz unic, cel puțin în istoria recentă a României, de intervenție asupra factorului demografic fiind perioada regimului comunist, când, într-o primă etapă s-a dorit o modelare a societății prin eliminarea unor anumite categorii de populație (cazul deținuților și deportărilor din această perioadă), iar în următoarea etapă printr-o politică pronatalistă considerată de către unele voci din mediu academic chiar abuzivă. Însă în linii mari putem afirma că demografia pentru poporul român a acționat ca un factor de putere datorită evoluțiilor sale naturale, care i-au permis să aibă continuitate și majoritate în acest teritoriu și deci au

sprijinit atât supraviețuirea sa ca popor, cât și ulterior formarea sa ca stat. 2) Pentru cazul altor actori cu interese geopolitice în această zonă (mai ales pentru cei care și-au lăsat o amprentă puternică și asupra actualității), factorul de putere demografic a fost exploatat mai ales artificial pentru maximizarea sa, având în vedere exemple de colonizări încă din perioada antică a istoriei în acest teritoriu (colonizările realizate de romani) și apoi în epoca migrațiilor (colonizările realizate de către maghiari, cu sași și secui). Cu toate acestea factorul autohton s-a dovedit unul puternic, reușind ca după romanizare, să nu vorbim despre romani, ci despre daco-romani, iar în urma epocii migrațiilor să putem discuta despre mase compacte de populație românească în Transilvania și despre dezideratul unirii naționale. Alte exemple, mult mai recente, de exploatare a factorului de putere demografic în acest spațiu de către actori cu interese geopolitice, regăsim în perioada nefastă geopolitic pentru România 1940-1944, când mai ales Ungaria și Rusia au trecut la acțiuni concrete în scopul diminuării elementul etnic autohton (prin deportări, deznaționalizări) în vederea îndeplinirii unor obiective geopolitice. Această etapă din nou a demonstrat forța demografiei ca factor de putere pentru poporul român, astfel că, cu toate aceste măsuri întreprinse de către Ungaria și Rusia, românii nu au încetat să fie majoritari și astfel obiectivul de reîntregire a României a avut susținere puternică în argumentul demografic. De aceea, modul cum evoluează, pentru România, demografia poate contribui substanțial la formularea poziției sale în contextele relevante geopolitic pentru aceasta.

Celei de-a doua părți îi este dedicată cea mai mare parte a acestui capitol și are în vedere analiza evoluțiilor demografice de după 1989 cu caracter negativ, de vulnerabilitate și analiza situație prospective demografice. Astfel, dacă din perspectivă istorică am observat că demografia a fost poate cel mai important factor al puterii în ecuația geopolitică, în actualitate, prin analiza situație de după 1989 am încercat să evidențiem transformarea majoră a demografiei din factor de putere în factor al vulnerabilității. Evidențierea vulnerabilității a fost structurată, în mare, în funcție de cele trei dimensiuni relevante pentru tranziția demografică (subliniate mai ales în capitolul I și III), respectiv cea numerică, structurală și a dinamicilor migrației, adăugând aici o dimensiune tradițională de relevanță: cea structural etnică. Particularitățile României ca stat impun următoarele diferențieri structurale la nivelul dimensiunilor de analiză: 1) necesitatea adăugării dimensiunii structural etnice (datorită importanței istorice) și 2) cea de a separa dimensiunea dinamicilor migrației în cele ale imigrației și emigrației, care au fost tratate în dimensiuni separate, datorită următorului fapt: analiza imigrației a urmărit mai ales să observe dacă aceasta poate aduce provocări majore la nivelul structurii etnice a României, ca urmare a fost inclusă în cadrul dimensiunii structura-etnice, iar emigrația, având în vedere magnitudinea fenomenului, a fost analizată sub cupola dinamicilor migrației, constatându-se ca fenomen dominant al dinamicilor de migrație pentru România, având în vedere și raportul imigrație/emigrație. Astfel realitățile demografice de după 1989, cu trendurile aferente au fost

analizate în funcție de următoarele dimensiuni: 1) dimensiunea numerică, 2) dimensiunea structurală-pe vârste, 3) dimensiunea structurală-pe sexe, 4) dimensiunea structural-etnică, 5) dimensiunea dinamicilor migrației. În urma analizei realizate în aceste cinci dimensiuni putem afirma că cele mai importante evoluții care au transformat demografia dintr-un factor de putere într-unul de vulnerabilitate sunt:

- Dimensiunea numerică: declinul acut al populației, caracterul prospectiv al depopulării. La nivel evolutiv intern, din 1989 până astăzi, România a pierdut un sfert din populația sa și în conformitate cu cele mai multe surse ar urma să piardă cel puțin încă un sfert până în 2050, iar ceea ce este mai grav e faptul că surse internaționale (ONU) avertizează că ar urma să piardă peste 37% din populația sa până în 2100. Acest lucru este perfect explicabil, dacă avem în vedere un indicator esențial geopolitic și anume rata totală a fertilității, România înregistrând în ultimul deceniu constant o valoare de 1.3, mult sub nivelul de stabilitate de 2.1. Această situație este una fără precedent în istoria moderă a României, pentru că cel puțin din secolul XIX tendința a fost de creștere a populației. Un alt aspect al dimensiunii numerice, deși nu o afectează numai pe aceasta, este numărul extrem de mare de avorturi. În aproximativ 50 de ani, în România, s-au avortat un număr de copii mai mare decât numărul întregii sale populații înregistrată la recensământul din 2011. Aceasta doar în conformitate cu datele oficiale, care nu iau în calcul avorturile ilegale realizate în perioada regimului comunist, dar nici pe cele realizate după 1989 în cadrul sistemului privat. De asemenea la actualizarea declinului mai contribuie și fenomenul emigrației masive circulare și emigrația definitivă, care cel mai probabil vor continua cel puțin în următorul deceniu, ca urmare a discrepanțelor europene socio-economice.

- Dimensiunea structurală – pe vârste: fenomenul îmbătrânirii demografice. Chiar dacă din acest punct de vedere România se încadrează în tendințele lumii dezvoltate, acest fapt nu aduce decât îngrijorări pentru cazul țării noastre. Actualmente România are o structură pe vârste care o încadrează în categoria statelor mature din perspectiva populației, iar la orizontul lui 2050 vârsta medie va comporta o creștere de la 38.5 ani (2015) la 41.7. Dimensiunea vulnerabilităților preconizate este dată de indicatorul rata dependenței vârstnicilor, care aproape se va dubla până în 2050, aceasta în condițiile în care țara noastră abia face față la nivel bugetar la actualele rate. Fenomenul îmbătrâniri demografice, din perspectivă evolutivă internă este unul specific realităților prefigurate de tranziția demografică actuală, deci fără precedent istoric, iar implicațiile sale pot avea un puternic efect destabilizator la nivel societal.

- Dimensiunea structurală – pe sexe. Faptul că România înregistrează o proporție echilibrată a populației masculine față de cea feminină nu implică o vulnerabilitate directă, ci din potrivă. Însă dacă avem în vedere conceptul „egalității de gen” și al familiei, familie care din punct de vedere istoric

au avut un rol foarte bine definit la nivelul celulei de bază a poporului român, faptul actualitatea regăsește țara noastră într-o poziție tipică paradoxului lui feminismului contemporan -P. McDonald (de care aminteam în cadrul capitolului III), acesta este de natură să afecteze unitatea familie, dar și să acutizeze declinul demografic, prin impactul posibil direct asupra natalității pe care îl are încercarea femeii din România de a se împărții între două roluri (cel de profesionist și cel în familie). În actualitate aceste roluri au potențial de a deveni concurente, foarte greu echilibrabile: rolul de profesionist – aspirațiile de dezvoltare individuală și rolul în familie, ca soție și mamă. Aceste dezvoltări, la nivel evolutiv intern, sunt fără precedent în istoria României și sunt în strânsă legătură cu transformările complexe aduse de tranziția demografică, dar și cu cele ale societății în ansamblu, mai ales în ceea ce privește mentalitățile și tiparul de viață.

■ Dimensiunea structural-etnică. În urma datelor supuse analizei în cadrul acestui capitol, după 1989 cel puțin până în prezent nu s-au înregistrat transformări semnificative la nivelul structurii etnice de natură să atragă posibile implicații geopolitice. Însă, cu toate acestea, la care mai adăugăm și faptul că România este o țară cu un grad ridicat de omogenitate, din perspectiva dimensiunii structural-etnice, ne-au atras atenția trei aspecte cu potențial de vulnerabilitate actual și prospectiv: 1) problematica continuității relației tensionate politic cu reprezentanții etnicilor maghiari; 2) potențialele trenduri cu privire la creșterea semnificativă a etnicilor rromi și 3) perspectiva imigrației ca alternativă la vacuumul de populație pe termen lung, rezultat în urma declinului și îmbătrânirii populației. 1) În ceea ce privește prima problematică, ea are un substrat istoric, ce datează încă din secolul IX, însă impune o gestionare adecvată mai ales în contextul în care, după 1989 tensiunile politice ce au în centru problematica autonomiei au fost foarte prezente în realitățile politice ale țării noastre. Barometrul Conflictelor (Institutul Heidelberg) plasează România printre statele europene care au pe teritoriul lor un conflict (chiar dacă la cea mai redusă intensitate: 1, însemnând: dispută), iar actualul Director al Serviciului Român de Informații (Eduard-Raul Hellvig) identifică această problematică ca una dintre cele principale de securitate ale României. Chiar dacă din perspectiva evoluției demografice a acestei minorități naționale nu am observat un factor de risc (aceasta va comporta o scădere similară ca ritm cu cea a populației totale a României), această problematică poate fi considerată o amenințare la adresa statutului României reglementat prin Constituție și poate genera în viitor surse de instabilitate. 2) Pe de altă parte, minoritatea rromă, deși nu prezintă atitudini iredentiste, tendințele demografice ar putea-o transforma într-o sursă de vulnerabilitate, dacă această minoritate va înregistra creșteri semnificative. Dacă actualmente aceasta se constituie în 3% din populația țării înregistrată în mod oficial, dar estimată ca procent real între 7-8%, la orizontul lui 2050 dacă se va dubla (în condițiile în care o ameliorare a scăderii dramatice a fondului autohton nu este preconizată), aceasta ar putea aduce transformări semnificative asupra structurii etnice a țării. Impactul este imprevizibil la

nivel geopolitic, având în vedere faptul că, actualmente cadrul bogat oferit de politicile în vederea integrării acestei minorități nu a adus încă rezultate notabile. 3) A treia potențială problematică, cea a imigrației, actualmente nu este de natură să modifice semnificativ structura etnică (așa cum se întâmplă mai ales în țările europene occidentale), aducând doar provocări de ordinul securității prin fenomenul criminalității organizate, potențat mai ales de imigrația ilegală. Totuși, unele voci ale mediului academic consideră că pe termen lung România ar putea să urmeze trendul european, având în vedere dezechilibrele demografice și ale pieței muncii, calitatea de membru al Uniunii Europene, tendința de creștere economică. Dacă aceste predicții vor ajunge să se materializeze, două date vor fi de extremă relevanță la nivel geopolitic: natura impactului la nivelul structurii etnice și proveniența imigranților. Cert este faptul că pe termen lung vacuumul de populație preconizat, la care se adaugă fenomenul îmbătrânirii demografice cu puternice implicații socio-economice, mai mult ca probabil va genera necesitatea de umplere al acestuia. Tranziția demografică care a generat astfel de vacuumuri, spre exemplu la nivelul unor state ale europene occidentale sau al Rusiei, a dus și la tendința de umplere a acestora prin al treilea tip de tranziție, manifestată prin dinamicele migraționale. Întrebările care apar, din această perspectivă pentru cazul României sunt: Va urma România modelul precedentului european? Dacă da, cu ce fel de populație se va umple acest vacuum? Ce impact va avea la nivel geopolitic această posibilă schimbare? Din perspectivă evolutiv internă prima problematică are corespondent istoric, însă celelalte două sunt la nivel de previziuni, dar în fapt foarte dificil de anticipat exact dacă și cum se vor concretiza, și au un caracter de extremă noutate pentru cazul țării noastre, ceea ce ridică și mai mult potențialul lor de vulnerabilitate.

- Dinamicile migrației: emigrația masivă. Din această perspectivă, istoria moderă a României a mai trecut prin valuri semnificative ale emigrației, încă din secolul XIX, de altfel din perspectiva raportului imigrației/emigrație țara noastră a fost mai mult una de emigrație. Însă ceea ce conferă acestui fenomen, apărut după 1989, caracter de unicitate și potențial de vulnerabilitate, este mai ales contextul demografic în care se produce, magnitudinea sa și grupurile vulnerabile pe care le creează, pe termen lung, pentru societatea românească. Astfel dacă avem în vedere contextul demografic, trebuie să subliniem faptul că din România emigrează masiv o populație activă în condițiile în care țara noastră nu se află în postura unui stat cu populație excedentară, ci din potrivă, după 1989 înregistrează cea mai dramatică evoluție demografică din istoria sa modernă, populația sa scăzând cu aproximativ un sfert din 1989 până la cel mai recent recensământ (2011) și fiind preconizat că va mai înregistra pierderi notabile aproape sigure cel puțin până la nivelul lui 2050. Prin urmare, emigrația masivă semnaleză incapacitatea de absorbție a pieței muncii românești a unei populații active în scădere (deci un dezechilibru care arată că dezvoltarea economică nu are o linie strategică bine concepută și definită). Pe de altă parte, este de natură să contribuie la acutizarea crizei demografice

actuale (accelerarea declinului demografic și îmbătrânirii populației), prin faptul că, fenomenul este preconizat că se va continua de aceeași manieră cel puțin pentru încă 10-15 ani (având în vedere decalajele socio-economice dintre România și restul statelor europene). Din perspectiva dimensiunii dinamicii emigrației două aspecte sunt relevante: caracterul definitiv și caracterul circulatoriu al emigrației. 1) În ceea ce privește caracterul definitiv al emigrației acesta are un impact demografic direct, dar și unul societal indirect prin fenomenul asociat, respectiv brain drain-ul. Din perspectiva brain drain-ului, faptul că România a pierdut anual din 1989 specialiști de marcă în toate domeniile, dar și tineri specialiști, contribuie la decalajele de dezvoltare societală a României față de realitățile europene. La nivel științific mondial este intens studiată legătura dintre dezvoltarea economică și resursa umană tânără și înalt calificată. În perspectivă, cel puțin două grupuri de emigranți ne atrag atenția în mod special: a) tinerii, iar aici studiile arată că dorința de emigrare în rândul lor se află la cote înalte și b) o categorie socio-profesională vitală pentru orice societate, respectiv cea a medicilor, iar în România anual emigrează un număr suficient de mare pentru a putea produce o criză de sistem, din cel puțin două motive: anual ies din sistem mai mulți medici decât intră (iar pe lângă pensionare, un aport substanțial și-l aduce emigrarea) și faptul că România are una dintre cele mai scăzute densități medicale din Europa, practic se creează un deficit de resursă umană într-un sistem care deja se confruntă cu un deficit important. O altă problematică în ceea ce privește emigrarea medicilor, este aceea că migrarea lor tinde să aibă un caracter definitiv, iar prin procesul de reîntregire al familiei în afara granițelor țării se constituie într-o contribuție la declinul și îmbătrânirea populației. 2) În ceea ce privește caracterul circulatoriu, acesta aduce în atenție mai ales grupurile vulnerabile. Este adevărat faptul că pe termen mediu migrația circulatorie contribuie la starea economică a unei categorii sociale, pe care statul de altfel nu ar fi putut-o sprijini, dar și la economia țării per total, remitențele fiind o parte importantă a economiei românești. Însă pe termen lung acest efect pozitiv al emigrației economice, cel puțin de maniera în care se dezvoltă acum (prin modul de utilizare al remitențelor), nu poate contribui la o dezvoltare sustenabilă a economiei României. Iar pe lângă efectele pozitive reale și potențiale pe care emigrarea circulatorie le are pe termen lung, trebuie să avem în vedere mai ales vulnerabilitățile. Aceasta pentru faptul că magnitudinea fenomenului (10-15% din populația țării) generează și o magnitudine a grupurilor vulnerabile, iar aici din perspectiva orizontului îndelungat de timp și cea relevantă geopolitic ne interesează mai ales situația familiei și în mod special a copiilor care sunt implicați în mod direct sau indirect în acest fenomen. La nivelul familiei, emigrația circulatorie contribuie la disoluția sa în cazul în care ea este formată, dar și la amânarea acesteia dacă vorbim despre tinerii care încă nu au întemeiat o familie. Aceste două situații au efecte directe demografice, dar și sociale dacă privim familia, care istoric pentru România s-a constituit în nucleul societății. În ceea ce privește cazul copiilor, pe parcursul cercetării am avut în vedere trei categorii:

copiii rămași acasă în urma emigrării unuia sau a ambilor părinți, copiii născuți în afara granițelor și copiii aflați în procesul de reîntregire al familiei peste hotare. În primul caz, din toate datele și studiile pe care le-am avut în vedere, a reieșit faptul că actualmente se semnalează efecte vizibile psiho-emoționale, dar și la nivelul evoluției școlare, la o mare parte dintre copii care au părinți emigranți. Pe de altă parte efecte grave psiho-emoționale înregistrează deja și copiii (fie care s-au născut în afara granițelor sau au fost aduși la un moment dat de către părinți în țara de destinație) care în urma deciziei de întoarcere a părinților au trebuit să se reintegreze societății românești. Toți acești copii, discutând de o populație semnificativă statistic, vor fi resursa umană activă a viitorului și de aceea este foarte importantă dezvoltarea lor armonioasă, care nu știm în ce măsură va fi afectată de experiența emigrării părinților. Cert este faptul că un număr mare de copii se confruntă cu depresii, scăderea rezultatelor școlare, apariția comportamentelor deviante, etc., astfel ridicându-se problematica evoluției lor. Prin urmare emigrația postdecembristă este de natură să adauge crizei demografice noi laturi de manifestare.

Ultima parte, cea de-a treia a acestui capitol, și-a propus să ofere o perspectivă asupra raportării statului la vulnerabilitățile identificate, pentru că o poziție reactivă a acestuia și nu proactivă ar putea duce la îndeplinirea tendințelor demografice preconizate de către specialiști, însemnând o acutizare a prezentei crize latente demografice în care România se află. Pe de altă parte aceasta poate însemna și creșterea riscului de manifestare a unor problematici direct sau indirect generate de evoluțiile demografice. Astfel, un alt element de vulnerabilitate se concretizează în modul în care se raportează statul la aceste problematici extrem de actuale și vizibile analizate pe parcursul acestui capitol. Din cele analizate succint în cadrul ultimului subcapitol, ne aliniem la poziția lui I. Mărginean, care consideră raportarea statului ca una mai de grabă reactivă decât proactivă. Nu putem afirma că nu au existat măsuri sau strategii pentru anumite problematici cu fond demografic (spre exemplu măsuri de încurajare a natalității mai ales pentru femeile angajate, sau actuala strategie în vederea îmbătrânirii active – care rămâne de văzut în ce mod se va implementa), dar acestea nu sunt suficiente și, cel puțin până acum, chiar dacă evoluțiile demografice acute sunt incluse la capitolul vulnerabilități chiar în cadrul Strategiilor Naționale de Securitate și Apărare (2007, 2010, 2015), totuși nu putem susține că există o abordare strategică orientată pe termen lung în vederea ameliorării lor. Ca dovadă stau adâncirea fenomenelor analizate, din 1989 până în prezent: faptul că din 1989 până în prezent rata totală a fertilității s-a menținut la un nivel aproape constant de 1.3 (astfel declinul populației adâncindu-se în fiecare an); îmbătrânirea populației va fi o realitate iminentă în această situație, fiind direct legată de situația natalității; starea avorturilor este una îngrijorătoare fără să se constate ameliorări; emigrația circulatorie continuă să producă efecte pe care deocamdată statul nu le poate contracara (poate cel mai clar exemplu este cel al copiilor remigrați care au eșuat în procesul de

readaptare și aici vorbim de mii de cazuri, număr care crește de la an la an); emigrarea definitivă și mai ales brain drain-ul au înregistrat o intensificare fluxurilor mai ales începând cu 2007, iar specialiști continuă să își dorească și chiar să părăsească țara în fiecare an (în cazul medicilor peste 2000 în fiecare an), fără să se observe o atenuare a fenomenului; în dimensiunea etnică, chiar dacă reglementările legislative ale statului oferă un cadru adecvat, există trei tipuri de vulnerabilități și rămâne de văzut în ce mod va reuși România să le gestioneze.

În urma analizelor structurate în cele trei mari părți (perspectiva istorică, perspectiva dezvoltărilor evolutive după 1989, raportarea statului la provocările demografice actuale și prospective) și patru dimensiuni (numerică, structural pe vârstă, sexe și etnic, dinamica migrațională), conchidem prin a afirma că situația actuală a României comportă evoluții fără precedent în istoria sa ca stat, care au transformat demografia dintr-un factor de putere într-unul cu un ridicat potențial de vulnerabilitate. Iar aceasta ridică întrebarea care stă la baza demersului de cercetare al ultimului capitol, ce va întregii analiza acestei situații: Cum se poziționează România în raport cu statele regiunilor relevante geopolitic pentru aceasta, din perspectiva celor mai importante dimensiunilor demografice aduse în prim-plan de tranziția demografică?

CAPITOL VI. ANALIZA COMPARATIVĂ A EVOLUȚIEI DEMOGRAFICE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXTE REGIONALE DE INTERES GEOPOLITIC

Capitolul V are ca obiectiv central identificarea poziționării României, din perspectiva vulnerabilităților demografice, în raport cu situația statelor ce aparțin contextelor regionale relevante geopolitic pentru România, printr-o analiză comparativ interstatală și regională, luând în calcul cinci mari regiuni și statele cazului statelor componente. În acest scop am utilizat o structură similară capitolului anterior prin dimensiunile considerate pentru analiză, cu mențiunile următoare: cele trei dimensiuni fundamentale le-am considerat dimensiunea numerică (prin rata totală a fertilității, declinul, numărul avorturilor și emigrația), dimensiunea structurală pe vârste (vârsta medie și rata de dependență a vârstnicilor) și dimensiunea structural etnică (gradul de omogenitate, conflictualitatea interetnică, imigrația), iar dinamicile migrației le-am inclus în cadrul dimensiunii numerice – pentru cazul emigrației – și dimensiunii structural etnice – pentru cazul imigrației. Astfel că, prezentul capitol cuprinde o comparație a situației României, din perspectiva dimensiunilor menționate, cu statele Uniunii Europene, Zonei Mării Negre (ZMN), statele fostului Bloc Estic, statele membre NATO ale fostului Bloc Estic, cu statele vecine, dar și cu media acestor regiuni prin prisma unor indicatori din cele trei dimensiuni. Aceste cinci regiuni au fost alese considerând că România este relevantă pentru anumite regiuni din perspectivă geopolitică și anumite regiuni sunt relevante, la rândul lor, pentru România geopolitic. Criteriile în baza cărora am realizat selecția regiunilor anterior menționate sunt:

1) actuala poziționare a României la nivelul eșichierului geopolitic regional și mondial (ca membru UE și NATO); 2) poziționarea istorică pe harta geopolitică regională: a) apartenența anterioară la un bloc regional geopolitic (cel aflat sub influența Rusiei, prin fostul URSS și statele sale tampon și satelit), care a influențat ulterioarele dezvoltări similare, mai ales socio-economice ale statelor sale; b) realitățile istorice geopolitice, care sunt de natură să evidențieze anumite regiuni constante pentru care România a fost actor geopolitic și în care alți actori geopolitici au acționat și influențat astfel situația geopolitică a României (vecinătatea directă și Zona Mării Negre).

Capitolul este structurat în patru părți, ce conțin cele trei dimensiuni ale analizei demografice menționate anterior (numerică, structurală-pe vârste, etnică), iar alături de acestea o parte care introduce existența unor discrepanțe mai ales între răsăritul și occidentul european din perspectivă demografică.

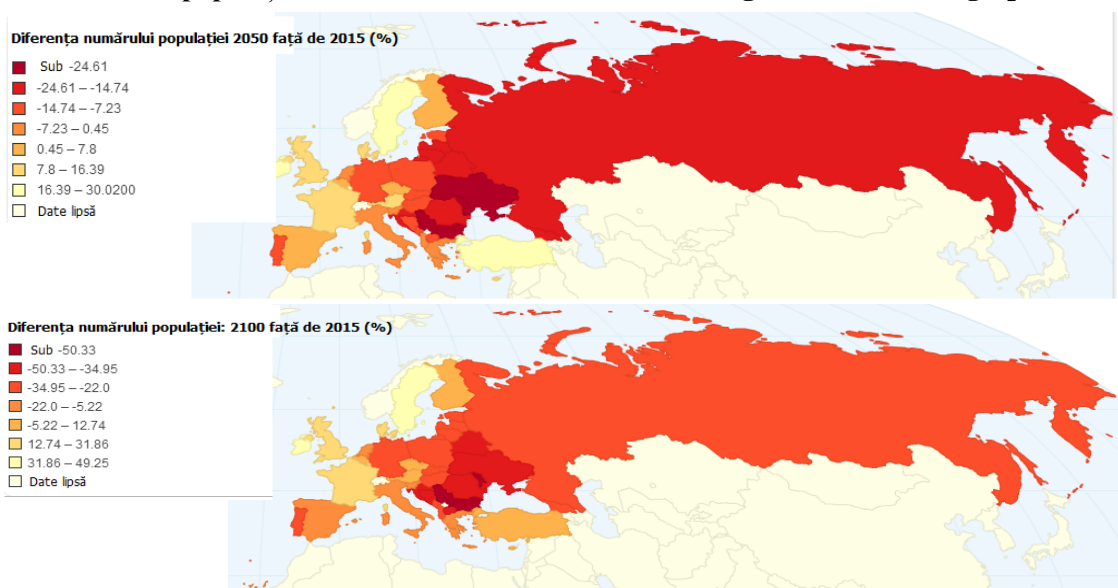
Astfel, prima parte a acestui capitol aduce în atenție existența a două tipologii de evoluții demografice diferite la nivel european, una occidentală și alta răsăriteană, bazându-se pe un model causal complex oferit de Tomáš Sobotka. Aceasta se constituie într-un punct de pornire pentru analiza comparativă a României cu statele celor cinci regiuni stabilite de interes geopolitic, țara noastră făcând parte din tiparul răsăritean. Chiar dacă de la stat la stat sunt nuanțe care fac diferența în poziționarea lor demografică regională, în linii mari modelul supus analizei are la bază două tipuri de evoluții care diferențiază statele foste comuniste de cele occidentale în perioada începută după 1990: 1) criza socio-economică de după 1990; 2) transformările complexe politice, sociale și culturale care au însoțit procesul de aducere a societăților post-comuniste la o structură instituțională cât mai apropiată de cea a statelor occidentale europene. Astfel, Tomáš Sobotka propune un model al cauzalității bazat pe o combinație a două tipuri de explicații: cauzalitatea bazată pe dificultățile economice de după 1990 (cu caracter reversibil) și transformările culturale și identitare (cu caracter ireversibil). Prin urmare modelul Tomáš Sobotka explică evoluțiile societale diferite în perioada comunistă și post-comunistă a statelor, care fac ca, în linii mari, la nivelul continentului european să coexiste cele două tipuri de modele demografice diferențiate. Aceasta chiar dacă Europa la nivelul transformărilor demografice mondiale generate de tranziție reprezintă o tipologie aparte în sine. Aceste diferențe europene ar putea evolua în conformitate cu două tipuri de scenarii: 1) uniformizarea lor; 2) menținerea/intensificarea discrepanțelor (Felix Koschin).

Următoarele trei părți conțin cele trei dimensiuni ale analizei comparative. De-a lungul lor situația demografică a României este comparată cu starea statelor componente ale celor cinci regiuni, dar și cu media regiunilor în funcție de diferiți indicatori în cele trei dimensiuni: numerică, structurală-pe vârste și etnică. În urma analizelor din aceste trei părți (corespondente celor trei dimensiuni) putem susține că la vulnerabilitățile demografice identificate din perspectiva evolutiv internă (faptul că

România se confruntă cu cele mai dramatice evoluții demografice din istoria sa modernă), se adaugă și poziționarea sa ca stat, deosebit de delicată în raport cu regiunile relevante geopolitic pentru aceasta. Astfel, România are una dintre cele mai defavorabile evoluții demografice din regiune, așa cum reiese din analiza comparativă realizată pe parcursul acestui capitol. Cele mai importante constatări pot fi sistematizate și structurate de următoarea manieră:

- Dimensiunea numerică – declinul populației. Între 1990-2010 România s-a aflat printre statele (raportându-ne la regiunile de interes pentru analiză) cu cel mai mare declin al populației, în general aceste tendințe fiind specifice mai ales pentru regiunea fostului Bloc Estic, aceasta în contextul în care nu toate statele regiunilor analizate au înregistrat declin. Așa cum am putut observa, au existat și state cu o creștere ușoară a populației, mai ales statele UE aparținând Occidentului. Pe termen lung, având în vedere trendurile preconizate până la nivelul lui 2050 și 2100, România este surclasată din perspectiva magnitudinii declinului doar de către Bulgaria, Serbia, Ucraina și Moldova, aceasta în condițiile în care și până la nivelul lui 2100 vor fi state occidental-europene care vor înregistra o creștere a populației (Austria, Belgia, Danemarca, Franța, Irlanda, Luxemburg, Suedia, Regatul Unit), chiar dacă ușoară comparativ cu alte regiuni la nivel mondial (ex: Africa, Orientul Mijlociu). Prin compararea valorilor procentuale ale declinului populației României cu media declinului regiunilor de interes a rezultat faptul că aceasta este peste media tuturor regiunilor de interes, mai puțin cea a statelor vecine, unde are o situație ceva mai bună alături de Ungaria, deși între situația Ungariei și a României sunt diferențe considerabile. Astfel România ar urma să piardă aproape jumătate din populația sa până în 2100, având una dintre cele mai grave situații la nivelul Uniunii Europene, poziționându-se tot în rândul celor mai dramatice evoluții și în rândul statelor Blocului Estic, dar și a statelor membre NATO, precum și în cadrul Zonei Mării Negre, doar în rândul statelor vecine având o situație ceva mai favorabilă.

Schimbarea populației între 2015-2100 la nivelul statelor regiunilor de interes geopolitic

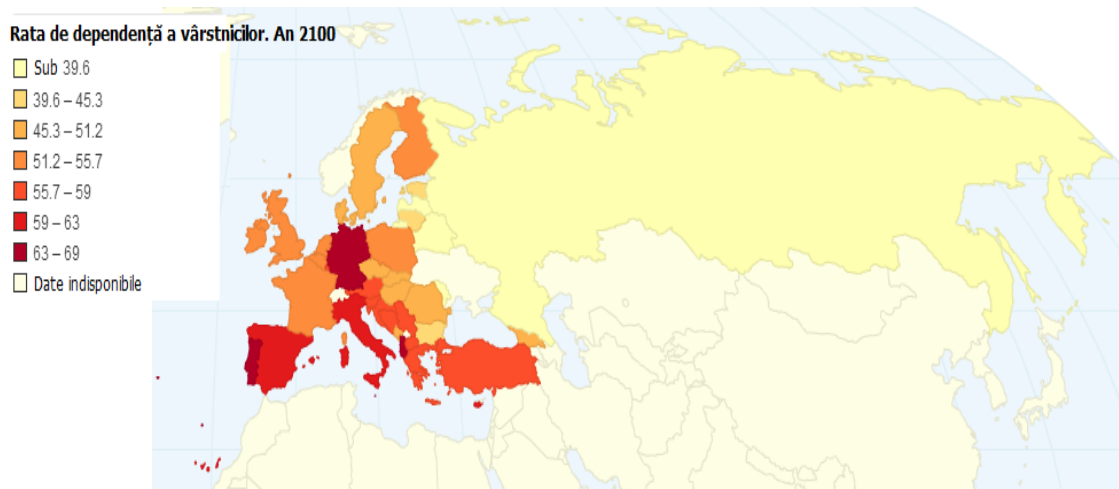
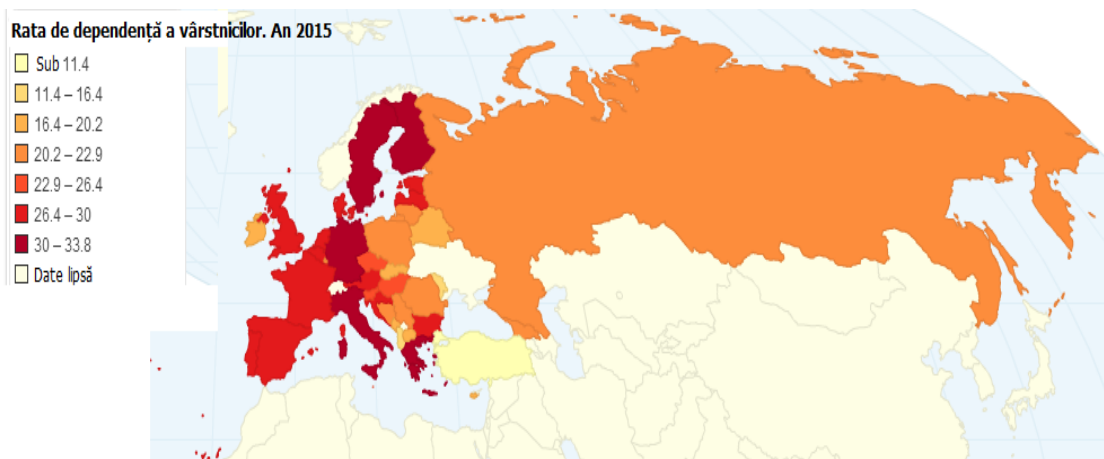

▪ În ceea ce privește avorturile, ca problematică cu impact direct la nivel demografic, dacă din prismă evolutiv internă am observat că, după o lungă perioadă de interdicere a acestor practici, liberalizarea lor a dus la o situație cel puțin îngrijorătoare la nivel național după 1989, din perspectivă comparativă România are actualmente una dintre cele mai grave situații în raport cu regiunile de interes. Practic are una dintre cele mai dramatice poziții atât la nivelul Uniunii Europene, cât și al statelor fostului Bloc Estic, cea mai defavorabilă poziție între statele membre NATO ale regiunii, fiind și fruntașă în rândul statelor vecine. Singura medie (considerând indicatorul „rată a avortului”) față de care valorile României sunt relativ mai mici este ZMN, iar comparând-o cu statele regiunilor în cauză este surclasată doar de către Estonia, Georgia, Ucraina și Rusia. Din perspectiva impactului demografic al avortului România din nou are una dintre cele mai grave situații nu numai la nivelul acestor regiuni, ci și mondial. Așadar, printre cele mai acute situații regionale alături de state precum Rusia, Ucraina, Bulgaria și Ungaria se află și România.

▪ În ceea ce privește emigrația, dacă din perspectivă evolutiv internă apare ca un fenomen de noutate prin caracterul său masiv în contextul vulnerabilităților demografice fără precedent, prin prisma comparativă România se confruntă cu o emigrație masivă, în contextul în care alte state ale regiunilor în cauză, în special cele european-occidentale, se află printre principalele destinații pentru imigranți și înregistrând o creștere ușoară a populației. România se află printre fruntașe la nivel european ca „țară exportatoare” de migranți, în condițiile în care nu vorbim de un excedent al populației, ci de un deficit. Acest fapt adâncește declinul populației și contribuie la accelerarea îmbătrânirii acesteia (prin emigrarea segmentului activ al populației), generând și un potențial de vulnerabilitate în direcția calitativă a resursei umane: amintim două fenomene – brain drain-ul (în special emigrarea tinerilor înalt calificați și emigrarea medicilor) și problematica copiilor emigranților (cei rămași acasă, cei aflați în procesul de reîntregire a familiei în afara granițelor naționale și cei născuți în străinătate). La nivel regional am putut observa că România are cea mai gravă evoluție dintre statele membre ale Uniunii, dacă cele occidentale sunt destinații chiar dacă înregistrează o creștere ușoară, stagnare sau declin al populației, țările estice ale acesteia au un numitor comun din perspectiva declinului și emigrației. În rândul lor, România este fruntașă. La nivelul altor zone de interes putem aminti că Turcia are o evoluție similară a emigrației către UE, dar și un excedent al populației ce îi permite acest lucru, iar din perspectiva relațiilor de vecinătate Ungaria are o situație favorabilă: cu un deficit estimat ceva mai mic decât al României, reușește să fie în rândul țărilor destinație pentru migrație, în timp ce pentru România dinamica este inversă și la modul cel mai acut posibil. Astfel, țara noastră se aliniază tendințelor specifice mai ales pentru unele dintre statele fostului Bloc Estic, precum Bulgaria, Polonia, Croația, Lituania sau Letonia.

▪ Dimensiunea structurală-pe vârste: îmbătrânirea populației. Date ONU arată faptul că din această perspectivă urmează trendul european, cu toate că se află puțin sub medie. Ca stat membru NATO din regiunea blocului estic, România se situează în rândul statelor cu valori ceva mai favorabile. La nivelul Zonei Mării Negre se află la mijlocul clasamentului. În ceea ce privește vecinii săi, alături de Bulgaria se preconizează că până la orizontul lui 2050 va înregistra una dintre cele mai negative evoluții. Chiar dacă din această perspectivă se află sub media europeană și în trendul regional (din date ONU, 2013, pentru 2050 și 2100, însă alte date EUROSTAT și Reuters plasează România alături de Letonia, Polonia, Bulgaria, Slovacia ca statele cu cele mai mari rate ale dependenței vârstnicilor în 2060), acest lucru nu înseamnă că va avea mai puține dificultăți generate de această evoluție, pentru că România, spre deosebire de statele occidentale, se confruntă și actualmente cu problematici bugetare, inclusiv de susținerea a categoriilor dependente (vârstnicii și copiii), iar PIB-ul său este unul dintre cele mai mici europene. Astfel, cu o rată dublă a dependenței vârstnicilor în 2050, față de cea de acum, cu siguranță România se va confrunta nu numai cu vulnerabilități, ci am putea spune chiar cu riscuri și implicații economice și apoi societale complexe.

Rata dependenței vârstnicilor României în raport cu statele regiunilor relevante geopolitic

▪ Dimensiunea structural etnică. Chiar dacă din perspectiva omogenității etnice România se află printre statele cu un grad ridicat la nivelul Uniunii Europene, Zonei Mării Negre, statelor fostului Bloc Estic membre NATO, între statele vecine fiind surclasată doar de către Ungaria, și chiar dacă evolutiv intern, deocamdată, nu avem modificări semnificative din perspectiva structurii etnice a populației, țara noastră se află și printre acele state ale Uniunii Europene care au pe teritoriul lor un conflict etnic (ce are în centru minoritatea maghiară), chiar dacă de intensitate redusă (dispută), care este în desfășurare încă din 1989, potrivit Barometrului Conflictualității (Institutul Heidelberg). La nivelul Blocului Estic se înscrie în dinamici mai favorabile, unele dintre statele acestei regiuni întâmpinând conflicte de intensitate mai mare sau chiar îngrijorătoare: Ucraina, Georgia, Serbia. În ceea ce privește raportarea sa la statele vecine, România are o situație ceva mai defavorabilă față de Ungaria sau Bulgaria, însă în comparație cu restul vecinilor aceasta are o situație stabilă. O altă problematică ce se prefigurează are în centru minoritatea romă, faptul că actualmente are una dintre cele mai mari comunități dintre statele regiunilor de interes, care ar putea să crească semnificativ astfel încât să aducă vulnerabilități considerabile societale, având în vedere faptul că actualmente România întâmpină dificultăți în integrarea acestora, nefiind acum procentual la nivelul preconizat pentru 2050. Tot din perspectiva structurii etnice sunt de urmărit și dinamicile imigrației, chiar dacă în prezent evoluția acestora nu prefigurează o transformare a structurii etnice, cum de altfel se întâmplă deja mai ales pentru cele mai dezvoltate state occidental-europene. Din această perspectivă, cel puțin actualitatea este favorabilă în special statelor fostului Bloc Estic.

Gradul de omogenitate etnică și existența conflictualității cu fond etnic

Prin urmare, faptul că, din perspectivă comparativă, România înregistrează și este preconizat că va înregistra unele dintre cele mai acute dinamici în dimensiunile analizate (dimensiunile

declinului, îmbătrânirea populației corelată cu capacitatea economică a statului, emigrarea masivă deși se confruntă cu o populație în declin, existența conflictualității etnice pe teritoriul său, cât și alte posibile evoluții cu caracter de vulnerabilitate la nivel de structură etnică –etnia rromă și posibil urmarea trendului european în ceea ce privește imigrația), fac ca România să aibă una dintre cele mai dezavantajate poziții demografice în cadrul realităților regionale relevante geopolitic pentru țara noastră: Uniunea Europeană, statele fostului Bloc Estic, regiunea european-estică a NATO, Zonei Mării Negre, vecinătatea. Pe termen lung, având în vedere importanța demografiei ca factor de putere mai ales în acest spațiu, toate aceste evoluții demografice în dimensiunile analizate pe parcursul acestor ultime două capitole, atât din perspectivă internă, cât și comparativă, au potențial de transformare în factor de vulnerabilitate geopolitică. Așa cum am putut observa, la nivel internațional sunt preconizate repercusiuni notabile ale transformărilor majore demografice aferente tranziției, deci cu atât mai mult extrapolând pentru cazul unui spațiu pentru care istoric factorul demografic a fost poate unul dintre cei mai relevați, ne putem aștepta la dinamici imprevizibile dar cu efecte probabile geopolitic.

APENDICE 2: IMPACTUL GEOPOLITIC POTENȚIAL AL CRIZEI DEMOGRAFICE PENTRU ROMÂNIA

Analizele realizate în capitolul V și VI au avut ca scop evidențierea transformării demografiei, după 1990, pentru România, din factor tradițional al puterii într-unul al vulnerabilității, atât din perspectiva istorică a dinamicilor interne, cât și din perspectivă comparativă, în raport cu statele ce fac parte din regiunile de interes geopolitic. Cu toate că impactul geopolitic al acestor transformări demografice trebuie să ia în considerare, în cadrul analizei, și alți factori ai puterii și să beneficieze de o raportare non-deterministă, magnitudinea transformărilor aduse de tranziția demografică a României (în special în cele patru dimensiuni de relevanță: 1. numerică, prin fenomenul declinului populației până la tendințele depopulării; 2. structurală pe vârste, prin îmbătrânirea populației; 3. structurală pe sexe, mai ales prin impactul demografic al paradoxului lui P. MacDonald; 4. dimensiunea dinamicilor migraționale, prin impactul demografic și societal al emigrației masive și prin posibila imigrație de echilibrare demografică ce poate avea impact prin provocările aduse de multiculturalitate) scoate în evidență câteva posibile implicații cu valență geopolitică. Acestea sunt în strânsă conexiune cu raționamentele internaționale ale impactului transformărilor majore mondiale demografice la nivel geopolitic (scenariile și consecințele formulate în acest sens în capitolul III) și cu faptul că, pentru acest spațiu, populația a reprezentat atuul geopolitic istoric. Așadar, posibilele implicații la nivel geopolitic ale transformărilor României demografice prezente și prospective regăsite la nivelul acestui ultim apendice al tezei, ar putea fi sistematizate de următoarea manieră:

- România ca parte a realităților regionale. Declinul împreună cu îmbătrânirea populației preconizate aduc în atenție riscul depopulării care poate contribui la declinul geopolitic la Europei, reprezentată geopolitic de Uniunea Europeană și implicit la scăderea implicării internaționale a acesteia. Prin urmare putem asista la necesitatea întăririi ancorării strategice atlantice.

- Consecințele interne ale depopulării. Din această perspectivă apariția depopulării generează configurarea unui vacuum de populație. Acesta poate fi echilibrat demografic prin imigrație. Având precedentul unor state europene, dacă aceste dinamici vor deveni o realitate și pentru România pot aduce provocări ce țin de multiculturalitate și implicit de securitate. Pe de altă parte evoluții diferite a grupurilor etnice de pe teritoriul statului pot de asemenea destabiliza, pe termen lung, caracterul omogen al populației, aducându-și aportul la multiculturalitate și la ideea de geopolitică internă, aceasta putându-se constitui în oportunitate geopolitică pentru alți actori.

- Îmbătrânirea populației poate avea implicații atât interne cât și la nivel extern pentru România. În primul rând, la nivel extern, aceasta poate contribui la diminuarea reprezentativității geopoliticii regionale în contextele relevante. Din perspectivă internă impactul prospectiv economic (sistemul asigurărilor sociale și bugetar, posibila stagnare economică ca urmare a faptului că tinerii sunt asociați cu motorul creativ și antreprenorial al unei societăți), politic (forme de cartel și protecționism, populism anti-imigraționist, un electorat îmbătrânit care poate duce la factori de decizie politică mult mai conservatori și refractari la risc), militar (posibile reduceri ale bugetului destinat armatei, micșorarea armatei, aversiunea față de război), geopolitic (extern: necesitatea sporirii alianțelor strategice; intern: provocările multiculturalității prin necesitatea importului de populație activă) pot duce la influențarea considerabilă a comportamentului geopolitic al României.

- Impactul dinamicilor migraționale. Din această perspectivă avem în vedere efectul potențial prospectiv al emigrației masive: prin aportul pe care și-l aduce la declinul și îmbătrânirea populației, apoi aportul la disoluția familiei ca celulă de bază a societății, efectul negativ asupra viitoarei populații tinere (cazul copiilor emigranților) și efectul negativ potențial asupra dezvoltării societății prin emigrarea creierelor. Din perspectiva imigrației, problematica potențială a vacuumului populațional poate avea un impact mai ales la nivelul structurii etnice atrăgând atenția asupra problematicilor legate de geopolitica internă a grupurilor etnice, dar și problematici de securitate amplificarea provocărilor reprezentate de criminalitatea organizată și terorism.

Prin urmare, profunde transformări prezente și prospective demografice la nivel global, regional și național pot duce la influențarea considerabilă a configurației geopolitice a secolului XXI, iar pentru cazul specific al României aceste transformări sunt cu atât mai importante cu cât populația s-a constituit în atuul geopolitic istoric al acestui spațiu.

CONCLUZII

Demersul științific al analizei influenței factorului demografic în relațiile geopolitice, având ca studiu de caz situația României, a pornit de la trei aspecte majore: 1) existența la nivel mondial a transformărilor demografice fără precedent impuse de tranziția demografică; 2) demografia ca factor istoric în ecuațiile puterii geopolitice; 3) momentele cheie de apariție și intensificare a cercetării teoretice și aplicative geopolitice.

Astfel, în urma analizei literaturii de specialitate și indicatorilor relevanți, structurată de-a lungul celor trei părți componente și șase capitole, cele mai importante concluzii ar putea fi următoarele:

- Relația demografie-geopolitică are un caracter indisolubil, de la teoriile clasice la cele contemporane;

- Chiar dacă la nivelul unor abordări clasice și contemporane demersurile în direcția acestei legături sunt mai pregnante față de altele (spre exemplu cazul școlii germane - pentru perioada clasică și cele ale unor autori contemporani precum: G. Csurgai, A. Dughin, F.P. Sempa, N. Al-Rodhan, R. Jackson, N. Howe, iar la nivel național pentru perioada clasică S. Mehedinți și A. Golopenția, iar în contemporaneitate prezente într-o oarecare măsură la nivelul celor mai reprezentative tratate geopolitice) acestea sunt parte a factorului de putere populație, ce acționează în cadrul unei ecuații complexe a puterii;

- În funcție de evoluțiile pozitive/negative, demografia poate fi factor al puterii sau factor al vulnerabilității;

- La nivel global asistăm la transformări demografice fără precedent, aflate sub cupola tranziției demografice. Aceasta accentuează necesitatea cercetărilor în direcția potențialului impact geopolitic al dezvoltărilor impuse de tranziția demografică;

- Cele mai importante dimensiuni demografice ale tranziției relevante geopolitic sunt: dimensiunea numerică, cea structural-pe vârste, cea structural-pe sexe, cea a dinamicilor migraționale;

- În conformitate cu scenariile internaționale, transformările demografice majore (dimensiunea numerică: creșterea explozivă a populației/declinul populației; dimensiunea structurală-pe vârste: masele de populație tânără/îmbătrânirea populației; structural-pe sexe: dezechilibrele în raportul de masculinitate, implicațiile egalității de gen; dimensiunea dinamicilor migraționale: transformările structurii etnice) pot avea impact geopolitic la nivelul: echilibrului de putere, declinului/menținerii/emergenței unor actori, emergenței unor riscuri de securitate la nivel statal și internațional;

- Pentru România populația, și deci inclusiv demografia, a fost atutul geopolitic al acestui spațiu, de unde și existența conceptului de „obsesie a populației”. Prin urmare evoluțiile demografice sunt extrem de important de studiat pentru această țară;

- După 1989, factorul de putere tradițional pentru populația autohtonă s-a transformat în factor al vulnerabilității, în urma evoluțiilor negative prezente și prospective din dimensiunile demografice relevante geopolitic aduse de tranziția demografică (cu specificitățile naționale);

- Vulnerabilitățile României au fost evidențiate cu ajutorul a două perspective ale analizelor: evolutiv-intrastatală și comparativ-interstatală/intraregională;

- După 1989, în România a început să se instaleze o criză demografică latentă, principalele vulnerabilități constând în: declinul acut al populației care poate duce la riscul depopulării; tendințele îmbătrânirii populației; emigrația masivă și grupurile vulnerabile potențiale (familia, copiii implicați, emigrarea creierelor). Pe lângă aceste aspecte ale crizei demografice, alte vulnerabilități sunt cele precum vacuumul de populație și potențiala sa echilibrare prin evoluția diferită a unor grupuri etnice din interiorul statului (etnia rromă) și prin imigrație (precedentul european, scenariile avansate de mediul academic românesc) care poate aduce în atenție provocările impuse de multiculturalism și accentuarea ideii de geopolitică internă; continuitatea unor elemente de tensiune interetnică mai ales la nivel politic (existența conflictualității în România în Barometrul Conflictualității din 1989 până în prezent – problematica autonomiei ce are în centru etnia maghiară);

- Evoluțiile pe termen lung prevăd agravarea crizei în lipsa unor măsuri ale statului la nivel societal, cu orientare pe termen lung. În prezent statul are mai mult o raportare reactivă decât proactivă la problematicile de populație, aceasta cu toate că gravitatea lor este subliniată însăși de menționarea vulnerabilităților demografice în cadrul strategiilor naționale de apărare și securitate (2007, 2010, 2015);

- La nivel comparativ, în contextele regionale de relevanță geopolitică pentru România (UE, FBE, statele NATO foste FBE, ZMN, zona satelor de vecinătate directă), aceasta are una dintre cele mai acute situații actuale și prospective;

- Dacă evoluțiile majore internaționale sunt preconizate că vor avea implicații la nivelul configurațiilor geopolitice internaționale, cu atât mai mult pentru cazul României care se confruntă cu transformări majore acute și care a avut la nivel istoric demografia ca parte a atutului geopolitic, repercusiunile tranziției demografice la nivel geopolitic sunt de așteptat;

- Potențiale implicații geopolitice pentru România sunt: ca actor al structurilor internaționale și regionale prin contribuția la declinul geopolitic european și necesitatea ancorării atlantice strategice;

interne: directe - ca urmare a emergenței multiculturalismului, indirecte - ca urmare a implicațiilor asupra altor factori ai puterii geopolitice (economici, politici, militari, culturali, etc.);

- Evoluțiile majore demografice mondiale și naționale fac din populație unul dintre factorii de putere principali ai construcției viitoarelor arhitecturi geopolitice;

Așadar, domeniul de cercetare demografie-geopolitică este unul extrem de important pentru actualitate, atât la nivel academic, cu scopul de a înțelege ce repercusiuni pot aduce transformările majore demografice, dar și la nivel practic, prin nevoia, mai ales a statului Român de a identifica răspunsuri proactive la vulnerabilitățile majore demografice, în vederea atenuării dezechilibrelor cu potențial geopolitic generate de acestea. Prin urmare, prezentul demers și-a propus să contribuie la literatura de științifică actuală specifică acestei nișe, prin realizarea unei analize complexe, care a plecat de la teoretic la aplicat și de la internațional la național, ce să servească drept o radiografie a celor mai importante și relevante evoluții demografice actuale (ce stau mai ales sub cupola tranziției demografice) cu caracter geopolitic atât internaționale, cât mai ales naționale, concrete ale României.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Cărți / Rapoarte Oficiale / Rapoarte de Cercetare / Strategii Naționale:

1. AL-RODHAN Nayef, (2009), *Neo-statecraft and Meta-Geopolitics: Reconciliation of Power, Interests and Justice in the 21st Century* , Berlin, Ed. LIT Verlag.
2. BANTING Keith, KYMLICKA Will (2012), *Is There Really a Backlash Against Multiculturalism Policies? New Evidence from the Multiculturalism Policy Index*, document de lucru 14 noiembrie, Departament de Ciències Polítiques i Socials Universitat Pompeu Fabra, disponibil online la <http://www.recode.info/wp-content/uploads/2013/02/Banting-and-Kymlicka-Backlash-CEP.-revised.pdf>.
3. BĂDESCU Gabriel, GRIGORAȘ Vlad, RUGHINIȘ Cosima, VOICU Mălina, VOICU Ovidiu (2007), *Barometrul Incluziunii Romilor*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, disponibil la <http://www.edrc.ro/docs/docs/cercetari/Barometrul-incluziunii-romilor.pdf>.
4. BULUBOACĂ Sorin (2008), *Introducere în demografie*, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press.
5. BUȘE Dorel (2012), *Geopolitică și Geostrategie*, București, Ed. Universității Naționale de Apărare ”Carol I”.
6. CHAUPRADE Aymeric, THUAL François (2003), *Dicționar de geopolitică- state, concepte, autori*, București, Ed Corint.
7. CSURGAI Gyula (ed) (2013), *Geopolitics and Demography*, Geneva, Ed. International Centre for Geopolitical Studies, Penthes editions.
8. DOBRESCU Paul (2008), *Geopolitica (ediția a 2-a)*, București, Ed. Comunicare.
9. DUGHIN Aleksandr (2010), *Bazele geopoliticii*, București, Ed. Eurasiatica.
10. ENCEL Frédéric (2011), *Orizonturi geopolitice-Traducere Adrian Ciubotaru*, București, Ed. Cartier.
11. FLINT Colin (2006), *Introduction to geopolitics*, New York, Ed. Routledge Taylor and Francis Group.
12. FRĂSINEANU Dragoș (2007), *Geopolitică*, Ediția a II-a, revizuită și adăugată, București, Ed. Fundației România de Măine.
13. FRIEDMAN George (2009), *Urmatorii 100 de Ani*, București, Ed Litera.
14. GHETĂU Vasile (2012), *Drama noastră demografică- Populația României la recensământul din octombrie 2011*, București, Ed. Compania.

15. GOLOPENȚIA Anton (2002), *Opere Complete Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică*, Ediție alcătuită și adnotată de Prof. Dr. Snda Golopenția, Introducere și evocare de Acad. Prof. Vladimir Trebici, București, Ed. Enciclopedică și Ed. Universul Enciclopedic.
16. HLIHOR Constantin (2011), *Geopolitica de la clasic la postmodern*, București, Ed. Karta Grafic.
17. HUNTINGTON P. Samue (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Ed. Simon & Schuster.
18. JACKSON Richard, HOWE Neil (2008), *The Graying of the Great Powers*, Washington DC, Ed. CSIS.
19. MAY F. John (2012), *World Population Policies - Their Origin, Evolution, and Impact*, Heidelberg, New York, London, Ed. Springer Dordrecht.
20. MEHEDINIȚI Simion (2007), *Antropogeografia pentru clasa a VI-a secundară*, Ediția a Va, Focșani, Ed. Terra.
21. NEGUȚ Silviu (2009), *Geopolitica - Universul puterii*, București, Ed. Meteror Press.
22. POP Ioan-Aurel (2011), *Istoria românilor*, București, Ed. Litera.
23. ROBINSON C. Warren, ROSS A. John (eds.) (2007), *The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs*, Washington, DC, Ed. Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare și Banca Mondială.
24. SĂGEATĂ Radu (2013), *Organizarea administrativ-teritorială a României. Evoluție. Propuneri de optimizare*, București, Academia Română: Institutul de Geografie.
25. SIMILEANU Vasile (2010), *Geopolitica - Centre de putere*, București, Ed. TopForm.
26. TREBICI Vladimir, GHINOIU Ion (1986), *Demografie și Etnografie*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică.
27. ULRICH Louis, BOJINCĂ Marian, STĂNCIUGELU Ștefan, MIHĂILĂ Vioreal (2011), *Al Patrulea val: Migrația Creierelor pe ruta România-Occident*, raport de cercetare al Fundației Soroș, disponibil la <http://www.fundatia.ro/sites/default/files/AI%20patrulea%20val.pdf>.
28. YOSHIHARA Susan, SYLVA A. Douglas (eds) (2012), *Population Decline and the Remaking of Great Power Politics*, Washintong D.C, Ed. Potomac Books, Inc.
29. Agenția de Intelligence SUA (CIA) (2001), *Long term global demographic trends reshaping the geopolitical landscape*, Raport CIA iulie, disponibil online la https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/Demo_Trends_For_Web.pdf.
30. Institutul Heildeberg (2014), *Barometrul Conflictelor 2014*, Heidelberg, Germania, Ed. Heidelberg Institute for International Conflict Research, disponibil online la http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/Conflict_Barometer_2014.pdf.

31. INSSE (2013), *Rezultatele definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011*, date disponibile în format electronic la http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf.
32. Organizația Internațională a Migrației (2011), *World Migration Report 2011- Communicating Effectively about Migration*, Geneva, IOM, disponibil online la http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2011_English.pdf.
33. ONU (2013), *World Population Prospects The 2012 Revision - Volume II: Demographic Profiles*, New York, United Nations, date disponibile la http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2012_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf.
34. ONU (2013), *World Abortion Policies 2013*, Națiunile Unite, Departamentul Afacerilor Economice și Sociale, Divizia Populație, disponibil la http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/WorldAbortionPolicies2013/WorldAbortionPolicies2013_WallChart.pdf.
35. *Strategia Națională pentru Promovarea Îmbătrânirii Active și Protecția Persoanelor Vârstnice 2014 – 2020* (2014), Ministerul Muncii, Familiei, Protecției sociale și Persoanelor Vârstnice, disponibil la http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Proiecte_in_dezbatere/2014/2014-12-18_Anexa_HG_SAA.pdf.
36. *Strategia Națională pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Copilului 2014-2020* (2014), disponibilă la http://www.prostemcell.ro/images/stories/download/anexa_1_strategia_nationala_drepturile_copilului_2014-2020.pdf.
37. *Strategia Națională de Securitate a României* (2007), București, Președinția României, disponibilă la <http://presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>.
38. *Strategia Națională de Apărare – Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor următoare* (2010), București, disponibilă la <http://www.presidency.ro/static/ordine/SNAp/SNAp.pdf>.
39. *Strategia Națională de Apărare a Țării pentru Perioada 2015-2019 - O Românie puternică în Europa și în lume*-(2015), București, Președinția României, disponibilă online la <http://www.presidency.ro/static/Strategia%20Nationala%20de%20Aparare%20a%20Tarii.pdf>.

Platforme online pentru baze de date / generare hărți:

40. Agenția de Intelligence a SUA, Platforma World FactBook, disponibilă la <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>.
41. Biroul Recensământului Statelor Unite ale Americii (U.S. Census Bureau), International Data Base, disponibil la <http://www.census.gov/population/international/data/>
42. Banca Mondială, Aplicația eATLAS OF GLOBAL DEVELOPMENT, disponibilă la <http://www.app.collinsindicate.com/worldbankatlas-global/en-u>.

43. Centrul Pardee pentru Predicții Internaționale, Platforma IfS, Universitatea din Denver, disponibil la <http://www.ifs.du.edu/ifs/>.
44. INSSE, Platforma Tempo-Online, disponibilă la <http://statistici.INSSE.ro/shop/>.
45. Institutul de Politici ale Migrației, bază de date disponibilă la <http://www.migrationinformation.org/datahub/countrydata>.
46. Organizația Internațională a Migrației, aplicație disponibilă la <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/world-migration>.
47. Platforma ChartsBin, disponibilă online la <http://chartsbin.com>.
48. Platforma Index Mundi, disponibilă la <http://www.indexmundi.com/facts/indicators/SM.POP.TOTL.ZS>.
49. Platforma MiPex, Migrant Integration Policy Index, disponibilă la <http://www.mipex.eu/>.
50. Universitatea Oxford, Platforma: The Migration Observatory, disponibilă la <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/>.